

FEDERACJA ZIELONYCH GAJA

**Aneta Kozłowska
Dorota Musielak
Mariusz Turbo**

OCHRONA ŚRODOWISKA NA OBSZARACH WIEJSKICH

OCHRONA ŚRODOWISKA NA OBSZARACH WIEJSKICH

FEDERACJA ZIELONYCH GAJA

OCHRONA ŚRODOWISKA NA OBSZARACH WIEJSKICH

Aneta Kozłowska
Dorota Musielak
Mariusz Turbo

Szczecin 2011

WOJEWÓDZKI FUNDUSZ
OCHRONY ŚRODOWISKA
I GOSPODARKI WODNEJ
w szczecinie

Zachodniopomorski
Urząd Wojewódzki
w Szczecinie

Tekst: Aneta Kozłowska, Dorota Musielak, Mariusz Turbo

Zdjęcia: Aneta Kozłowska

Koordynatorzy projektu: jakub@gajanet.pl, anetak@gajanet.pl

Skład i druk: XPRESS Sp. z o.o., tel. 698 66 98 40

Projekt współfinansowany ze środków Unii Europejskiej (Europejski Fundusz Rozwoju Regionalnego) oraz Wojewódzki Fundusz Ochrony Środowiska i Gospodarki Wodnej w Szczecinie.

Za treść publikacji odpowiada Federacja Zielonych GAJA, poglądy w niej wyrażone nie odzwierciedlają oficjalnego stanowiska Unii Europejskiej.

SPIS TREŚCI

1.	Wspólna Polityka Rolna	7
2.	Kształtowanie się krajobrazu rolniczego Polski	10
3.	Środowisko przyrodnicze na obszarach wiejskich	13
3.1	Ptaki w krajobrazie rolniczym	13
3.2	Zbiorowiska roślinne w krajobrazie rolniczym.....	15
3.3	Zagrożenia dla środowiska obszarów wiejskich	17
4.	Integrowana Produkcja	18
5.	Rolnictwo ekologiczne	19
6.	Gospodarowanie na obszarach o niekorzystnych warunkach gospodarowania.....	22
7.	Zalesianie gruntów rolnych oraz innych niż rolne	24
8.	Program rolnośrodowiskowy	31
8.1	Rolnictwo zrównoważone	35
8.2	Rolnictwo ekologiczne	36
8.3	Ekstensywne trwałe użytki zielone	36
8.4	Ochrona zagrożonych gatunków ptaków oraz siedlisk na i poza obszarami Natura 2000	38
8.5	Zachowanie zagrożonych zasobów genetycznych roślin w rolnictwie	39
8.6	Zachowanie zagrożonych zasobów genetycznych zwierząt w rolnictwie	40
8.7	Ochrona gleb i wód	40
8.8	Strefy buforowe	42
9.	Natura 2000	42
9.1	Ostoje ptasie	44
9.2	Ostoje siedliskowe	46
10.	Zasada wzajemnej zgodności (<i>cross compliance</i>)	47
10.1	Minimalne normy czyli dobra kultura rolna	48
10.2	Minimalne wymogi dotyczące stosowania nawozów	52
10.3	Minimalne wymogi dotyczące stosowania środków ochrony roślin.....	53
10.4	Ochrona środowiska naturalnego	54
10.4.1	Ochrona dzikiego ptactwa.....	54
10.4.2	Ochrona siedlisk przyrodniczych oraz dzikiej fauny i flory	56

10.4.3	Ochrona wód gruntowych przed zanieczyszczeniami spowodowanymi przez niektóre substancje niebezpieczne	57
10.4.4	Stosowanie osadów ściekowych	60
10.4.5	Ochrona wód podziemnych przed zanieczyszczeniami powodowanymi przez azotany pochodzenia rolniczego.....	62
10.5	Identyfikacja i rejestracja zwierząt	65
10.5.1	Oznakowanie zwierząt	66
10.5.2	Rejestr koniowatych	67
10.6	Zdrowie publiczne, zdrowie zwierząt, zgłaszanie niektórych chorób oraz zdrowotność roślin	68
10.6.1	Zdrowotność roślin.....	68
10.6.2	Zdrowie zwierząt	69
10.6.3	Bezpieczeństwo pasz	71
10.6.4	Bezpieczeństwo żywności	76
10.6.5	Zapobieganie, kontrola i zwalczanie niektórych pasażowalnych encefalopatii	83
10.6.6	Zgłaszanie niektórych chorób zakaźnych zwierząt	86
10.7	Dobrostan zwierząt	87
10.7.1	Minimalne normy ochrony cieląt	90
10.7.2	Minimalne normy ochrony świń	92
	Literatura	95

1. Wspólna Polityka Rolna

Wspólna Polityka Rolna (WPR) jest w zasadzie jedyną wspólną polityką Unii Europejskiej, jaką udało się wypracować. W jej ramach przyjęto 3 podstawowe zasady:

- » zasadę wspólnego rynku, oznaczającą swobodny przepływ produktów rolnych między państwami członkowskimi,
- » zasadę preferencji Wspólnoty, która oznacza pierwszeństwo zbytu na rynku Unii Europejskiej dla produktów rolnych, wytworzonych na jej terenie i ochronę rynku wewnętrznego przed importem,
- » zasadę solidarności finansowej, która zobowiązuje wszystkie kraje członkowskie do partycypowania w kosztach polityki rolnej.

Polityka ta została ustanowiona Traktatem Rzymskim w dniu 25 marca 1957 r. przez ówczesne państwa Europejskiej Wspólnoty Gospodarczej. Jej pierwotne cele to:

- » podnoszenie produktywności rolnictwa poprzez wspieranie m.in. postępu technologicznego,
- » zapewnienie ludności wiejskiej godziwych warunków życia,
- » stabilizacja rynków rolnych,
- » zapewnienie odpowiedniego poziomu zaopatrzenia w produkty rolne,
- » umożliwienie konsumentom zakupu produktów po niewygórowanych cenach.

Dotychczasowy okres funkcjonowania WPR można podzielić na kilka etapów:

- a) etap pierwszy (1957 – 1962) to tak zwany „okres przygotowawczy”,
- b) etap drugi (1962 – 1968), w którym przyjęto podstawowe zasady dotyczące rynków rolnych oraz ustanowiono wspólne ceny dla prawie wszystkich produktów rolnych – uznawany za „złoty okres”,
- c) etap trzeci (1968 – 1975) to problemy z nadprodukcją produktów rolnych, początek kryzysu oraz pierwsze projekty reform,
- d) etap czwarty (1975 – 1984) ciąg dalszy kryzysu oraz nadwyżek produkcyjnych,
- e) etap piąty (1984 do dziś) to okres zmian i reform, z których najważniejsze to *reforma Mc Sharry’ego*, *Agenda 2000* oraz *reforma Fischlera*.

Reforma Mc Sharry’ego została wprowadzona w 1992 r. na skutek zaistnienia negatywnych zjawisk z ekonomicznego i produkcyjnego punktu widzenia, ale przede wszystkim ze względu na zbyt intensywne metody produkcji, które nie przebiegały zgodnie z zasadami zrównoważonego rozwoju¹.

---

¹ Rozwój, który zaspokaja potrzeby obecne, nie zagrażając możliwościom zaspokojenia potrzeb przyszłego pokolenia. W przypadku rolnictwa oznacza to, iż oprócz podstawowej funkcji, jaką jest produkcja artykułów rolnych, obszary wiejskie pełnią również ważną rolę w zakresie ochrony środowiska, kształtowania krajobrazu, ochrony i zachowania siedlisk przyrodniczych oraz odpowiednio wysokiego poziomu różnorodności biologicznej.

Ta reforma zapoczątkowała nowy wizerunek rolnictwa, który polegał na położeniu szczególnego nacisku na tworzenie warunków dla trwałego i zrównoważonego rozwoju wszystkich obszarów wiejskich, promocję rolnictwa przyjaznego środowisku oraz włączenie planowania działań na rzecz ochrony środowiska do praktyki gospodarczej. W ramach reformy Mc Sharry'ego wprowadzono po raz pierwszy instrumenty towarzyszące w postaci programu rolnośrodowiskowego, zalesień oraz rent strukturalnych.

Potrzeba pogłębienia i rozszerzenia reformy Mc Sharry'ego znalazła odzwierciedlenie w kolejnej reformie – **Agendzie 2000** (ustanowionej w czerwcu 1999 r), w ramach której położono większy nacisk na rozwój obszarów wiejskich. To dzięki Agendzie 2000 Wspólną Politykę Rolną podzielono na 2 filary, funkcjonujące do dziś:

- » filar I, który obejmuje kwestie związane ze wsparciem rynkowym,
- » filar II dotyczy kwestii polityki strukturalnej oraz rozwój obszarów wiejskich.

Reforma ta nie tylko utrzymała kierunki reformy Mc Sharry'ego, ale rozszerzyła instrumenty towarzyszące o kolejne działania, tj. wsparcie dla rolników gospodarujących na obszarach o niekorzystnych warunkach oraz zapoczątkowała nową orientację związaną z wielofunkcyjnym rozwojem wsi.

Kolejną fundamentalną reformą była **reforma Fischlera**, przyjęta 26 czerwca 2003 r. w Luksemburgu. Przyjęcie tej reformy spowodowało, że najważniejsze obecnie cele WPR przedstawiają się następująco:

- » jednolita płatność na gospodarstwo lub jednolita płatność regionalna jest niezależna od produkcji,

- » otrzymywanie jednolitej płatności na gospodarstwo lub jednolitej płatności regionalnej i płatności specyficznych jest powiązane z obowiązkiem spełniania określonych standardów środowiskowych (zasada wzajemnej zgodności – cross compliance),
- » redukcja płatności bezpośrednich w gospodarstwie i alokacja uzyskanych w ten sposób środków na rozwój obszarów wiejskich,
- » dyscyplina finansowa polegająca na redukcji płatności bezpośrednich w sytuacji przekroczenia ustalonego limitu wydatków na WPR,
- » zmiany na rynkach zbóż, mleka, roślin wysokobiałkowych, ziemniaków skrobiowych, suszu paszowego i odnawialnych źródeł energii,
- » większa rola (poprzez zakres i poziom wsparcia) rozwoju obszarów wiejskich.

Reforma z Luksemburga zobowiązała państwa członkowskie do przeprowadzenia oceny funkcjonowania obecnej polityki rolnej (tzw. *Health-Check* – przegląd zdrowotny), w wyniku której uwidoczono potrzebę zasadniczych dostosowań WPR do nowych, długoterminowych wyzwań, otwierając jednocześnie debatę, która dotyczy przyszłości polityki rolnej po 2013 r. Polskie stanowisko odnośnie kształtu WPR po 2013 r. (przyjęte przez Komitet Europejski Rady Ministrów w dniu 26 maja 2009 r. i zatwierdzone przez Radę Ministrów w dniu 12 czerwca 2009 r.) przedstawia się następująco:

- A. WPR powinna zachować skuteczne instrumenty interwencji rynkowej, ponieważ rynek wspólnotowy otwiera się na konkurencję zewnętrzną i rosnącą niestabilność międzynarodowych rynków rolnych.
- B. Należy pogłębić aktywności UE w odniesieniu do elementów powiązanych z funkcjonowaniem jednolitego rynku, takich jak działania promocyjne czy instrumenty zarządzania ryzykiem oraz kryzysami w rolnictwie.
- C. Płatności bezpośrednie powinny pozostać instrumentem Wspólnej Polityki Rolnej, który jest odpowiedzialny za wsparcie i stabilizację dochodów rolniczych; utrzymanie użytków rolnych w dobrej kulturze rolnej, zgodnej z wymogami środowiska; rekompensowanie kosztów związanych z wypełnianiem wymogów wspólnotowych oraz zapewnienie równych warunków konkurencji.
- D. Nowy system płatności bezpośrednich powinien być związany z powierzchnią użytków rolnych, uwzględniać realizację wymogów w zakresie ochrony środowiska i przewidywać dodatkowe wsparcie dla obszarów o niekorzystnych warunkach gospodarowania.
- E. Należy zachować obecne podejście do wsparcia w ramach II filaru WPR, polegające na dostarczeniu szeregu działań i pozostawieniu krajom członkowskim stosunkowo dużej swobody w zakresie tworzenia programów dostosowanych do ich potrzeb.

W dniu 12 października 2011 r. Komisja Europejska przyjęła projekt reformy Wspólnej Polityki Rolnej po 2013 r. Zreformowana polityka rolna ma służyć podniesieniu konkurencyjności polskiego rolnictwa oraz zapewnić bezpieczeństwo żywnościowe, jednocześnie promując wysoką jakość produktów, ochronę środowiska i rozwój obszarów wiejskich.

Działania przewidziane w ramach zreformowanej WPR przewidują:

- » sprawiedliwsze, prostsze i lepiej ukierunkowane wsparcie – podstawowe wsparcie dochodu dotyczyć będzie jedynie czynnych zawodowo rolników i ma zostać ograniczone do 300 tys. euro rocznie na gospodarstwo,
- » pomoc dla rolników w podjęciu odpowiednich działań w sytuacji gwałtownych zmian cen i popytu – w przypadku kryzysu gospodarczego wsparcie ma być udzielane szybciej,
- » przeznaczanie 30% płatności bezpośrednich dla gospodarstw stosujących praktyki przyjazne dla środowiska – wsparcie na rzecz dywersyfikacji upraw, zachowanie trwałych użytków zielonych oraz ochrony środowiska naturalnego i krajobrazu (rolnicy nie stosujący dobrych praktyk otrzymają tylko 70% płatności bezpośrednich),
- » bardziej ukierunkowane badania naukowe i innowacje – w tym przypadku budżet ma zostać podwojony,
- » wzmocnienie pozycji rolników – wsparcie organizacji rolniczych oraz promowanie bardziej bezpośrednich kontaktów z konsumentami poprzez ograniczenie liczby pośredników,
- » wspieranie ochrony środowiska – priorytetem polityki rozwoju obszarów wiejskich ma być walka ze zmianami klimatu oraz efektywne wykorzystanie zasobów,
- » wsparcie dla młodych rolników, które ma być udzielane przez pierwsze 5 lat prowadzenia działalności,
- » promowanie zatrudnienia i przedsiębiorczości na obszarach wiejskich – wsparcie ma być udzielane do wysokości 70 tys. euro w ciągu 5 lat,
- » zapobieganie „pustynnieniu”, czyli uruchomienie dodatkowych środków dla gospodarstw położonych na obszarach o niekorzystnych warunkach gospodarowania,
- » ograniczenie biurokracji – uproszczenie przepisów, w szczególności dla rolników posiadających małe, kilkuhektarowe gospodarstwa, którzy będą mogli otrzymywać płatność zryczałtowaną w wysokości od 500 do 1000 euro rocznie na gospodarstwo.

2. Kształtowanie się krajobrazu rolniczego Polski

Krajobraz rolniczy w Polsce zaczął się kształtować ok. 200 tys. lat temu, wraz z pojawieniem się pierwszych ludzi. Ludzie ci, żyjący w gromadach,

prowadzili wędrowny tryb życia, pozyskując żywność poprzez zbieranie dziko rosnących roślin, polowania i łowienie ryb.

Przypuszczalnie przejście do pierwszych form rolnictwa, gdzie zaczęto uprawiać zboża i rośliny motylkowe, nastąpiło w IV wieku p.n.e. W epoce brązu i żelaza, czyli w I i II wieku p.n.e. zaczęto uprawiać także żyto, owies, jęczmień, z roślin strączkowych bób, groch i soczewicę, oraz rośliny oleiste – mak i len. Prawdopodobnie rozwinięty był już wówczas chów bydła, owiec, kóz i świń, jak również zaczęto uprawiać drzewa owocowe.

Trwały rozwój rolnictwa datuje się na wczesne średniowiecze, jednakże dopiero w XI i XII wieku silny ruch osadniczy przyczynił się intensywnego karczowania lasów i stałego wzrostu użytków rolnych. Początkowo niewielkie pola uprawne, położone pośród lasów, zaczęły się łączyć i zajmować coraz większe przestrzenie, tak, iż mniej więcej do połowy XIV wieku powierzchnia zasiewów zwiększyła się dwukrotnie i wynosiła 3 mln ha (przy obecnej powierzchni powyżej 16 mln ha).

W XVII i XVIII wieku zmieniła się szata roślinna na wielkich obszarach, jednakże nie zmieniło to w znaczny sposób całokształtu warunków przyrodniczych, ponieważ nie wprowadzono nieodwracalnych zmian w krążeniu wód, ani w stosunkach glebowych i klimatycznych. Niestety w XIX i XX wieku, w wyniku głębokich przekształceń krajobrazu, doszło do zanieczyszczenia środowiska.

Po drugiej wojnie światowej gospodarka rolna w Polsce uległa znacznemu osłabieniu – zaprzestano uprawy ogromnych obszarów, które leżały odłogiem, a pogłowie zwierząt hodowlanych w porównaniu z okresem sprzed wojny, spadło o ponad połowę. Polityka rolna państwa zaczęła się zmieniać – coraz większą rolę zaczęła odgrywać kolektywizacja rolnictwa, której celem było zapobieganie rozdrobnieniu ziemi poprzez utworzenie nowoczesnych przedsiębiorstw rolniczych.

Utworzone w 1949 r. Państwowe Gospodarstwa Rolne (**PGR**) powstały przede wszystkim na miejscu największych majątków poniemieckich, a ich majątek stopniowo wzrastał dzięki przejmowaniu opuszczonych gospodarstw oraz gruntów należących do różnych instytucji państwowych i kościelnych. W latach 70-tych XX w., za pośrednictwem Państwowego Funduszu Ziemi, włączano do PGR gospodarstwa chłopskie, których właściciele w zamian za rentę czy emeryturę oddawali ziemię. W ten sposób pod koniec lat 70-tych w rękach Państwowych Gospodarstw Rolnych znajdowało się ok. 4,3 mln ha ziemi.

Na początku lat 90-tych zaczęto likwidować Państwowe Gospodarstwa Rolne, a ich majątek został przejęty przez Agencję Własności Rolnej Skarbu Państwa (obecnie **Agencja Nieruchomości Rolnych**). Spowodowało to znaczne ograniczenie lub nawet całkowite zaniechanie chowu zwierząt oraz odłogowanie gruntów rolnych na dużych obszarach.

Zarzucenie gospodarowania gruntami rolnymi, a szczególnie brak wypasu oraz rezygnacja z regularnego koszenia trwałych użytków zielonych, doprowadziły do procesu wtórnej sukcesji roślinności ziołoroślowej, zaroślowej i leśnej, która – pomimo iż jest procesem naturalnym – z punktu widzenia bioróżnorodności środowiska przyrodniczego nie jest korzystna.

Kolejne zmiany w strukturze krajobrazu rolniczego nastąpiły po wejściu Polski do Unii Europejskiej. Instrumenty pomocowe, mające na celu przynoszenie pozytywnych efektów w zakresie ochrony przyrody i środowiska, nie zawsze spełniają swoją rolę.

Jednym z takich działań jest zalesianie gruntów o najniższych klasach bonitacyjnych. Niestety zachęta finansowa spowodowała, że zalesiono użytki zielone, bagna i trzcinowiska, powodując tym samym znaczny spadek poziomu bioróżnorodności na tych obszarach. Duże szkody w przyrodzie spowodowały także dopłaty bezpośrednie, przyznawane do uprawianej powierzchni. W celu uzyskania jak najwyższych dopłat rolnicy usuwają z krajobrazu rolniczego elementy nieużytkowane rolniczo: zadrzewienia i zakrzaczenia śródpolne, miedze, osuszają obszary bagienne, zasympują oczka wodne itp.

Na szczęście obecnie promowane i podejmowane są działania pozwalające na zachowanie istniejących walorów przyrodniczych lub nawet na ich odbudowanie.

3. Środowisko przyrodnicze na obszarach wiejskich

Obszary wiejskie, czyli zgodnie z definicją „obszary położone poza granicami administracyjnymi miast”, zajmują 80% terytorium Europy i aż 93% terytorium Polski.

Powoduje to, że znaczenie tych obszarów jest bardzo ważne zarówno z ekonomicznego, społecznego jak i środowiskowego punktu widzenia.

Polska położona jest na terenie dwóch stref biogeograficznych (strefa kontynentalna – 96% powierzchni kraju i alpejska – 4% powierzchni), charakteryzujących się pewnego rodzaju odrębnością przyrodniczą. W porównaniu do innych krajów, położonych w takich samych strefach biogeograficznych, stan zachowania zasobów przyrodniczych pod względem bogactwa siedlisk przyrodniczych i gatunków jest zdecydowanie lepszy. Po części jest to efekt braku dostępności przez długi czas chemicznych środków ochrony roślin czy możliwości finansowych ograniczających intensyfikację rolnictwa. Duże bogactwo i różnorodność przyrodnicza zachowały się także dzięki zróżnicowanej budowie geologicznej, urozmaiconej rzeźbie terenu, bogatej sieci hydrologicznej, przejściowemu klimatowi, rozdrobieniu gruntów tworzących mozaikowaty krajobraz z miedziami, szpalarami drzew oraz kępami zadrzewień i oczek śródpolnych i tradycyjnym sposobom gospodarowania, które pomimo intensyfikacji rolnictwa, nadal są praktykowane w wielu częściach kraju.

3.1 Ptaki w krajobrazie rolniczym

Prace nad określeniem odpowiednich wskaźników oceny stanu środowiska w Unii Europejskiej trwały dość długo. Ostatecznie przyjęto, że wskaźnikami tymi będą ptaki krajobrazu rolniczego (*Farmland Bird Index 23 – FBI23*) chronione przez **dyrektywę ptasią** (Dyrektywa Parlamentu Europejskiego i Rady 2009/147/WE z dnia 30 listopada 2009 w sprawie ochrony dzikiego ptactwa) oraz obszary rolnicze o wysokich walorach przyrodniczych (*High Nature Value – HNV*), w tym siedliska przyrodnicze i gatunki chronione na mocy **dyrektywy siedliskowej** (Dyrektywa Rady 92/43/EWG z dnia 21 maja 1992 r. w sprawie ochrony siedlisk przyrodniczych oraz dzikiej fauny i flory) i ptasiej oraz prawa krajowego.

FBI23 to zagregowany indeks stanu populacji 23 gatunków ptaków typowych dla siedlisk krajobrazu rolniczego: bocian biały, pustułka, czajka, rycyk, dudek, turkawka, skowronek, dzierłatka, świergotek łąkowy, pliszka żółta, dymówka, pokląskwa, kłaskawka, cierniówka, gąsiorzek, mazurek, szpak, gawron, makolągwa, kulczyk, potrzuszcz, trznadel i ortolan.

W Polsce od 2000 r. prowadzony jest **Monitoring Pospolitych Ptaków Lęgowych – MPPL**, w ramach którego co roku zbiera się dane o występowaniu i liczebności pospolitych ptaków lęgowych na losowo wybranych

poletkach próbnych o powierzchni 1 km². Monitoring ten wykazał, że 94,8% gatunków ptaków ma właściwy stan ochrony, a w przypadku 87 najpospolitszych gatunków ptaków wykazano tendencje wzrostowe. Znaczny odsetek tych gatunków gniazduje na obszarach rolniczych, np. bocian biały – 41% populacji UE, kuropatwa – 39%, pliszka żółta – 34,5%, derkacz – 29%, dymówka – 20%, skowronek – 23%.

Pokląskwa

Natomiast w przypadku wskaźnika FBI23, wykazano jego spadek z 1,00 w roku 2000 do 0,84 w latach 2003-2004, a następnie, w roku 2008 ponowny wzrost do poziomu bazowego (1,00). Niestety wzrost nie dotyczy wszystkich gatunków ze wskaźnika FBI23 – bocian biały, czajka i świergotek łąkowy wykazują tendencje spadkowe o 20-50% w porównaniu z rokiem 2000.

Na spadek populacji ptaków związanych z krajobrazem rolniczym decydujący wpływ mają czynniki takie jak:

- » intensywne nawożenie, w wyniku którego dochodzi do nadmiernego zagęszczenia runi, przez co staje się ona niedostępna dla ptaków,
- » osuszanie łąk i pastwisk, wprowadzanie monokultur gatunkowych, często na bardzo dużych obszarach, zwiększanie powierzchni produkcyjnej, a tym samym likwidacja miejsc rozrodu i żerowania ptaków,
- » intensywne stosowanie środków ochrony roślin, które obniżają rozrodność ptaków oraz zmniejszają ilość dostępnego pokarmu,

- » wzrost mechanizacji i zwiększenie liczby pokosów oraz prowadzenie pokosów w okresie lęgowym, powodują znaczne straty w lęgach, ale także przyczyniają się do śmierci osobników dorosłych,
- » nadmierna obsada pastwisk, przyczyniająca się do niszczenia ptasich lęgów,
- » zalesienia i zabudowywanie siedlisk – likwidowanie żerowisk ptaków.

3.2 Zbiorowiska roślinne w krajobrazie rolniczym

Ocena stanu siedlisk przyrodniczych oraz gatunków zwierząt (z wyłączeniem ptaków) została przeprowadzona na podstawie ogólnopolskiego monitoringu przeprowadzonego w latach 2006-2008 przez Instytut Ochrony Przyrody PAN przy udziale wielu specjalistów. Oceniano siedliska i gatunki w całej UE, dla których ochrony została utworzona europejska sieć obszarów Natura 2000. Oceniane gatunki są wskaźnikiem jakości przestrzeni przyrodniczej i zrównoważonego gospodarowania ekosystemami.

W wyniku monitoringu na obszarach użytkowanych rolniczo wyodrębniono 19 typów siedlisk łąkowych, w tym 5 typów różnych muraw często wykorzystywanych jako pastwiska, pięć różnych typów łąk oraz siedliska nieproduktywne, stanowiące ważne ostoje różnorodności biologicznej i elementy krajobrazu, np. 12 różnych typów torfowisk czy siedliska wodne.

Ocena stanu siedlisk i gatunków wykazała, że większość siedlisk przyrodniczych z załącznika I dyrektywy siedliskowej ma niewystarczający lub nawet zły stan ochrony, co wskazuje na postępującą degradację.

Aż 55% siedlisk łąkowych na obszarach rolniczych wykazuje zły stan ochrony, a 45% stan niezadawalający. Ocena dotyczyła następujących zbiorowisk: murawy napiaskowe, murawy galmanowe, murawy kserotermiczne, murawy bliźniczkowe, łąki trzęślicowe, łąki selernicowe, łąki świeże, łąki użytkowane ekstensywnie oraz ziołorośla górskie i niżowe. Większość z tych siedlisk to zbiorowiska półnaturalne, których utrzymanie w dużej mierze zależy od odpowiedniej działalności człowieka.

Główne zagrożenia dla zbiorowisk łąkowych to:

A. intensyfikacja użytkowania poprzez:

- » podsiewanie trwałych użytków zielonych gatunkami traw chętnie zjadanymi przez zwierzęta oraz zwiększającymi ilość biomasy, a także nawożenie i stosowanie środków ochrony roślin powoduje znaczne zubożenie składu gatunkowego łąk,
- » przyspieszenie oraz zwiększenie liczby pokosów uniemożliwia wysianie się nasion cennych gatunków roślin,
- » osuszanie lub obniżanie poziomu wód gruntowych prowadzi do wyginięcia gatunków wymagających wilgotnego podłoża,

- » nadmierna obsada wypasanych zwierząt powoduje trwałe niszczenie okrywy roślinnej, szczególnie na obszarach wysyconych wodą;
- B. ekstensyfikacja użytkowania poprzez:
- » nadmierna ekstensyfikacja lub zarzucenie prowadzenia gospodarki rolnej, co prowadzi do zmian w składzie gatunkowym trwałych użytków zielonych, pojawiania się niepożądanego rośliności inwazyjnej (np. trzcina) oraz zarastanie łąk i pastwisk roślinnością krzewiastą i drzewiastą.

Jedną z inicjatyw Unii Europejskiej, której celem jest ochrona tradycyjnego krajobrazu rolniczego oraz powstrzymanie dalszego spadku bioróżnorodności, jest powoływanie obszarów o wysokich walorach przyrodniczych – HNV. Za obszary HNV uznaje się tereny, na których prowadzona jest gospodarka rolna, której charakter i właściwości przyczynia się do zachowania bioróżnorodności, cennych gatunków oraz siedlisk krajobrazu rolniczego.

W Polsce wstępna koncepcja wyznaczania obszarów HNV została opracowana w 2009 r. na zlecenie Ministerstwa Rolnictwa i Rozwoju Wsi. Zgodnie z przyjętą metodologią ustalono, iż za podstawowe kryteria wyznaczania obszarów HNV uznano:

- » występowanie półnaturalnej szaty roślinnej wypasanej lub koszonej,
- » mozaikowość krajobrazu,
- » obecność ekstensywnej produkcji rolniczej, wyrażającej się m.in. niską obsadą zwierząt na 1 ha użytków rolnych, wysokimi nakładami pracy oraz niskim poziomem mechanizacji.

3.3 Zagrożenia dla środowiska obszarów wiejskich

Oprócz zagrożeń dla ptaków i siedlisk przyrodniczych, obszary wiejskie narażone są na szereg innych zjawisk, w sposób istotny wpływających na ich środowisko:

A. zanieczyszczenia wód spowodowane:

- » stosowaniem nadmiernych ilości nawozów mineralnych,
- » nieprawidłowym przechowywaniem i wprowadzaniem do środowiska nawozów naturalnych, zwłaszcza pochodzących z wielkoprzemysłowych ferm zwierzęcych,
- » przedostawaniem się do wód ścieków bytowych pochodzących z gospodarstw domowych,
- » nieodpowiednie składowanie oraz stosowanie środków ochrony roślin,
- » nieprawidłowe zbieranie i przechowywanie olejów odpadowych, napędowych, opałowych i benzyny;

B. degradacja krajobrazu poprzez:

- » niekontrolowaną zabudowę terenów otwartych,
- » nadmierną koncentrację farm wiatrowych, często budowanych w miejscach zakłócających harmonię krajobrazu,
- » wprowadzanie wielkoobszarowych upraw monokulturowych;

C. uprawa roślin genetycznie modyfikowanych, która oficjalnie jest w Polsce zakazana, niemniej jednak, jak wynika z danych amerykańskiej organizacji monitorującej rynki rolne (*International Service for the Acquisition of Agri-Biotech Applications – ISAAA*), w Polsce w 2008 r. wykorzystywano pod uprawę organizmów genetycznie zmodyfikowanych aż 3 tys. ha.

4. Integrowana Produkcja

Integrowana Produkcja (IP) to system gospodarowania, który w zrównoważony sposób wykorzystuje w uprawie, nawożeniu i ochronie roślin postęp techniczny i biologiczny, przy jednoczesnej dbałości o ochronę otaczającego środowiska, krajobrazu rolniczego oraz bezpieczeństwo i zdrowie zarówno producentów jak i konsumentów. Celem Integrowanej Produkcji jest produkcja żywności wysokiej jakości.

W Polsce taki system uprawy jest regulowany **ustawą o ochronie roślin** z dnia 18 grudnia 2003 r. (z późn. zm.) oraz rozporządzeniem Ministra Rolnictwa i Rozwoju Wsi z dnia 16 grudnia 2010 r. w sprawie Integrowanej Produkcji (z późn. zm.). Nadzór nad IP sprawuje Państwowa Inspekcja Ochrony Roślin i Nasiennictwa, która koordynuje i zarządza całością systemu, prowadzi ewidencję producentów IP, przeprowadza kontrole zgodności produkcji z zatwierdzonymi metodykami oraz wydaje certyfikaty zgodności.

Dla każdego z gatunków roślin, uprawianych w systemie Integrowanej Produkcji opracowana jest szczegółowa instrukcja, uwzględniająca następujące elementy produkcji:

- » właściwa agrotechnika, nawożenie i zmianowanie,
- » dobór odpowiedniej odmiany pod kątem odporności na agrofagi,
- » wysokiej jakości materiał siewny lub nasadzeniowy,
- » umiejętność rozpoznawania przez producenta najgroźniejszych agrofagów, ocena wizualna stanu zdrowotności uprawy, stosowanie pułpek feromonowych i mechanicznych,

- » znajomość i właściwe interpretowanie progów szkodliwości dla poszczególnych agrofagów i rejonów geograficznych,
- » odpowiedni dobór zarejestrowanych środków ochrony roślin,
- » odpowiedni dobór dawki, właściwy termin wykonywania zabiegów oraz znajomość łącznego stosowania środków ochrony roślin,
- » używanie atestowanego sprzętu do stosowania środków ochrony roślin,
- » ocena liczebności wrogów naturalnych poszczególnych agrofagów,
- » możliwość i umiejętność stosowania innych niż chemiczne metod ochrony roślin,
- » ochrona organizmów pożytecznych (pszczoły, biedronki itp.),
- » zapobieganie skażeniom środowiska naturalnego,
- » kontrola jakości produktów na pozostałości środków biologicznie aktywnych oraz na zawartość azotanów i metali ciężkich,
- » przestrzeganie zasad bezpieczeństwa,
- » wyrażenie zgody na niezapowiedziane kontrole procesu produkcji i systemu jakości.

Producent rolny zainteresowany przystąpieniem do systemu Integrowanej Produkcji powinien złożyć stosowne zgłoszenie do Państwowej Inspekcji Ochrony Roślin i Nasiennictwa.

Wydanie certyfikatu potwierdzającego zgodność produkcji z wymogami systemu odbywa się na wniosek producenta i wiąże się z koniecznością ukończenia szkolenia w zakresie Integrowanej Produkcji, prowadzenia produkcji i ochrony roślin zgodnie ze szczegółową metodyką zatwierdzoną przez Głównego Inspektora Ochrony Roślin i Nasiennictwa oraz udokumentowaniem prowadzenia stosownych działań.

W krajach Unii Europejskiej Integrowana Produkcja stała się obowiązującym standardem, który przestrzega zdecydowana większość gospodarstw sadowniczych i warzywniczych, dlatego też polscy sadownicy przewidują, iż w Polsce ten system prędzej czy później stanie się także obowiązkowy.

5. Rolnictwo ekologiczne

Rolnictwo ekologiczne, często zwane organicznym lub biologicznym, to bardzo specyficzny rodzaj prowadzenia gospodarstwa. Zakłada on zrównoważenie produkcji roślinnej ze zwierzęcą, przy udziale środków naturalnych oraz odrzuceniu środków chemii rolnej, weterynaryjnej i spożywczej.

Cele ogólne tego typu gospodarowania to:

A. stworzenie zrównoważonego systemu zarządzania gospodarstwem rolnym poprzez:

- » uwzględnienie systemu i cykli przyrody oraz utrzymanie i poprawę zdrowia gleby, wody, roślin i zwierząt oraz równowagę między nimi,

- » przyczynianie się do wysokiego poziomu bioróżnorodności,
- » korzystanie w odpowiedzialny sposób z energii i zasobów naturalnych,
- » przestrzeganie wysokich norm dotyczących dobrostanu zwierząt, a w szczególności zaspokajanie charakterystycznych dla poszczególnych gatunków cech behawioralnych,

B. dążenie do wytwarzania wysokiej jakości produktów;

C. dążenie do produkowania szerokiej gamy produktów spożywczych i innych produktów rolnych, zaspokajających potrzeby klientów na towary produkowane przy wykorzystaniu procesów niestanowiących zagrożenia dla środowiska, zdrowia ludzi, roślin oraz zdrowia i dobrostanu zwierząt.

Produkcja ekologiczna opiera się na następujących zasadach:

- » zakaz stosowania nawozów sztucznych oraz chemicznych środków ochrony roślin,
- » można stosować nawozy naturalne i organiczne, pochodzące z własnego gospodarstwa lub innego gospodarstwa ekologicznego oraz nawozy i środki poprawiające właściwości gleby dopuszczone do stosowania w rolnictwie ekologicznym,
- » zakaz stosowania chemicznych środków ochrony roślin,
- » można stosować środki ochrony roślin dopuszczone do stosowania w rolnictwie ekologicznym,
- » płodozmian powinien być urozmaicony i odpowiednio dobrany, z uwzględnieniem roślin motylkowatych, wsiewek i międzyplonów,

- » materiał siewny i nasadzeniowy powinien być reprodukowany w gospodarstwie ekologicznym, a w przypadku braku ekologicznego materiału siewnego lub nasadzeniowego należy wystąpić o zgodę na zastosowanie materiału konwencjonalnego do Wojewódzkiego Inspektora Ochrony Roślin i Nasiennictwa,
- » zwierzęta muszą mieć stały dostęp do wybiegów, zakazany jest uwięziowy system trzymania zwierząt,
- » żywienie zwierząt powinno być oparte na paszach pochodzących z własnego gospodarstwa,
- » stosowanie nieekologicznych materiałów paszowych pochodzenia roślinnego, zwierzęcego lub mineralnego, dodatków paszowych, niektórych produktów używanych w żywieniu zwierząt oraz substancji pomocniczych w przetwórstwie dozwolone jest tylko w określonych przypadkach,
- » zakaz stosowania organizmów genetycznie modyfikowanych.

Podstawy prawne regulujące rolnictwo ekologiczne to:

- » rozporządzenie Rady (WE) nr 834/2007 z dnia 28 czerwca 2007 r. w sprawie produkcji ekologicznej i znakowania produktów ekologicznych i uchylające rozporządzenie (EWG) nr 2092/91,
- » rozporządzenie Komisji (WE) nr 889/2008 z dnia 5 września 2008 r. ustanawiające szczegółowe zasady wdrażania rozporządzenia Rady 834/2007 w sprawie produkcji ekologicznej i znakowania produktów ekologicznych w odniesieniu do produkcji ekologicznej, znakowania i kontroli,
- » ustawa z dnia 25 czerwca 2009 r. o rolnictwie ekologicznym.

W Polsce nadzór nad produkcją ekologiczną sprawuje Inspekcja Jakości Handlowej Artykułów Rolno-Spożywczych, natomiast certyfikaty zgodności wydają jednostki certyfikujące.

Przystąpienie do systemu rolnictwa ekologicznego wiąże się z koniecznością wysłania zgłoszenia podjęcia działalności w rolnictwie ekologicznym oraz wniosku o certyfikację wraz ze stosownymi dokumentami do jednej z 10 jednostek certyfikujących. Każde gospodarstwo objęte systemem certyfikacji co roku podlega szczegółowej kontroli, na podstawie której sporządzany jest protokół.

Uzyskanie certyfikatu zgodności produkcji metodami ekologicznymi wiąże się także z tzw. okresem przestawiania. Przejście z produkcji konwencjonalnej na ekologiczną polega na stopniowych zmianach, podczas których stosuje się odpowiednie następstwo roślin, staranną agrotechnikę, racjonalne wykorzystanie nawozów organicznych, wprowadzenie poplonów, a w przypadku produkcji zwierzęcej – stosowanie pasz i dodatków naturalnych.

Długość okresu przestawiania wynosi 3 lata dla upraw sadowniczych i 2 lata dla pozostałych upraw, niemniej jednak długość tego okresu może ulec skróceniu lub wydłużeniu, o czym decyduje jednostka certyfikująca.

6. Gospodarowanie na obszarach o niekorzystnych warunkach gospodarowania

Obszary o niekorzystnych warunkach gospodarowania (**ONW**) to obszary o niskiej produktywności spowodowanej słabą jakością gleb, niekorzystnymi warunkami klimatycznymi i topograficznymi oraz małym i nadal zmniejszającym się zaludnieniem.

Obszary ONW podzielone są na:

- » strefy nizinne,
- » strefy górskie,
- » strefy ze specyficznymi naturalnymi utrudnieniami.

Strefy nizinne charakteryzują się terenami o małej produktywności, trudnymi w uprawie i z ograniczonym potencjałem produkcyjnym ze względu na niską jakość gleb, niekorzystne warunki klimatyczne i wodne oraz niesprzyjającą rzeźbę terenu, który nie może być zwiększony bez ponoszenia bardzo wysokich nakładów. Tereny te są odpowiednie przede wszystkim do prowadzenia ekstensywnej hodowli zwierząt. Na strefach nizinnych produkcja wynikająca z niskiej produktywności środowiska naturalnego jest znacznie niższa od przeciętnej w odniesieniu do głównych składników ekonomicznych działalności rolniczej. Dodatkową cechą charakterystyczną dla stref nizinnych jest niska lub zmniejszająca się liczba ludności zależnej od działalności rolniczej. Przyspieszenie wyludnienia zagroziłoby stabilności tych obszarów i ciągłości zaludnienia. Strefy nizinne podzielone są na strefę niziną I i strefę niziną II.

Strefy górskie to gminy i obręby ewidencyjne, w których ponad 50% powierzchni użytków rolnych znajduje się powyżej 500 m n.p.m., średnia powierzchnia gospodarstw rolnych wynosi poniżej 7,5 ha, gleby są narażone na występowanie erozji wodnej, a udział gospodarstw rolnych, które zaprzestały produkcji wynosi powyżej 25% wszystkich gospodarstw. Dla stref górskich charakterystyczne jest także to, iż udział użytków zielonych wynosi powyżej 40% w strukturze wszystkich użytków rolnych.

Strefy ze specyficznymi naturalnymi utrudnieniami obejmują gminy i obręby ewidencyjne z rejonów podgórskich, na których co najmniej 50% powierzchni użytków rolnych znajduje się powyżej 350 m n.p.m., a działalność rolnicza powinna być kontynuowana w celu poprawy stanu środowiska, utrzymania walorów krajobrazu i zachowania potencjału turystycznego tych obszarów.

Sposób i kryteria wydzielenia ONW przyjęty w Polsce został uzgodniony z Komisją Europejską i opiera się na kryteriach demograficznych oraz waloryzacji rolniczej przestrzeni produkcyjnej, za pomocą mierzalnych wskaźników charakteryzujących jakość gleb, stosunki wodne, rzeźbę terenu oraz klimat. Przyjęte wskaźniki mają charakter ilościowy i są wyliczane w oparciu o jednolitą metodykę dla całego kraju na podstawie danych bonitacji gruntów, waloryzacji przydatności gleb na podstawie punktacji kompleksów glebowych, obrazowanych na mapach glebowo-rolniczych, numerycznego modelu terenu (rzeźba) oraz danych meteorologicznych z wielolecia. Celem tego działania jest zapewnienie ciągłości rolniczego użytkowania ziemi i tym samym utrzymanie żywotności obszarów wiejskich, zachowanie walorów krajobrazowych obszarów wiejskich oraz utrzymanie zrównoważonego sposobu gospodarowania, uwzględniającego aspekty ochrony środowiska.

Gospodarowanie na obszarach ONW wspierane jest w ramach Programu Rozwoju Obszarów Wiejskich na lata 2007-2013 w następujących wysokościach:

- » strefa nizinna I – **179 zł/ha**
- » strefa nizinna II – **264 zł/ha**
- » strefa górską – **320 zł/ha**
- » strefa ze specyficznymi naturalnymi utrudnieniami – **264 zł/ha**.

Beneficjentem tego działania może zostać rolnik posiadający działki rolne położone na obszarach ONW o łącznej powierzchni co najmniej 1 ha,

użytkujący grunty orne, trwałe użytki zielone lub sady oraz przestrzegający podstawowych wymagań (*cross compliance*) na obszarze całego gospodarstwa. Dodatkowym wymogiem jest prowadzenie działalności rolniczej na działkach, do których beneficjent otrzymał wsparcie, przez okres co najmniej 5 lat od dnia otrzymania pierwszej płatności.

Płatność ONW podlega zmniejszeniu w zależności od powierzchni gospodarstwa:

- » 100% do powierzchni 50 ha,
- » 50% do powierzchni 50,01 – 100 ha,
- » 25% do powierzchni 100,01 – 300 ha,
- » powyżej 300 ha płatność nie jest udzielana.

Zasady realizacji zobowiązania oraz wykaz stref ONW znajdują się z rozporządzeniu Ministra Rolnictwa i Rozwoju Wsi z dnia 11 marca 2009 r. w sprawie szczegółowych warunków i trybu przyznawania pomocy finansowej w ramach działania „Wspieranie gospodarowania na obszarach górskich i innych obszarach o niekorzystnych warunkach gospodarowania (ONW) objętego Programem Rozwoju Obszarów Wiejskich na lata 2007-2013” z późniejszymi zmianami.

7. Zalesianie gruntów rolnych oraz innych niż rolne

Leśnictwo stanowi integralną część rozwoju obszarów wiejskich. Lasy dostarczają dóbr materialnych w postaci surowca na odnawialne i przyjazne środowisku produkty, runa leśnego oraz dziczyzny, ale także odgrywają bardzo ważną rolę w dobrej kondycji gospodarczej, różnorodności biologicznej, cyklu obiegu węgla, równowadze wodnej, kontrolowaniu erozji i zapobieganiu zagrożeniom naturalnym. Pełnią także usługi o charakterze społecznym i rekreacyjnym.

Gospodarka leśna stanowi dla rolnictwa uzupełniającą lub alternatywną formę aktywności ekonomicznej i społecznej. W Polsce występuje nadwyżka gruntów niskich klas bonitacyjnych, jeszcze do niedawna lub nadal użytkowanych jako grunty rolne. Wyłączenie takich gruntów z uprawy wpłynie korzystnie na ich wartość ekonomiczną, a jednocześnie pozwoli na zwiększenie lesistości kraju.

Działania na rzecz leśnictwa zostały przyjęte w świetle przedsięwzięć podejmowanych przez Unię Europejską i opierają się na **Krajowym Programie Zwiększania Lesistości** opracowanym w 1993 r. i zaktualizowanym w 2003 r. KPZL został przyjęty do realizacji uchwałą Rady Ministrów i zakłada zwiększenie poziomu lesistości Polski do 30% w perspektywie roku 2020.

Zalesianie gruntów rolnych oraz innych niż rolne wspierane jest w ramach Programu Rozwoju Obszarów Wiejskich na lata 2007-2013. Celem zalesiania jest:

- » powiększenie obszarów leśnych,
- » utrzymanie i wzmocnienie ekologicznej stabilności obszarów leśnych poprzez zmniejszenie fragmentacji kompleksów leśnych i tworzenie korytarzy ekologicznych,
- » zwiększenie udziału lasów w globalnym bilansie węgla oraz ograniczenie zmian klimatu.

Pomoc udzielana jest w ramach dwóch schematów:

Schemat I – odnosi się do leśnego zagospodarowania gruntów uprawianych rolniczo (użytkowanych jako grunty orne oraz sady), zakładanych sztucznie, poprzez nasadzenie i dotyczy:

- » założenia uprawy leśnej – wsparcie na zalesianie, stanowiące jednorazową, zryczałtowaną płatność z tytułu poniesionych kosztów zalesienia i ewentualnego ogrodzenia uprawy leśnej w przeliczeniu na hektar zalesionych gruntów, wypłacaną w pierwszym roku, licząc od dnia wykonania zalesienia,
- » pielęgnacji uprawy leśnej – premia pielęgnacyjna, będąca zryczałtowaną płatnością z tytułu poniesionych kosztów prac pielęgnacyjnych oraz ochrony uprawy leśnej przed zwierzyną w przeliczeniu na hektar gruntów, wypłacaną przez 5 lat, licząc od dnia wykonania zalesienia,
- » utraconego dochodu z tytułu wyłączenia gruntów spod uprawy rolnej – premia zalesieniowa, stanowiąca zryczałtowaną płatność z tytułu utraconego dochodu, wypłacaną corocznie przez 15 lat, licząc od dnia wykonania zalesienia.

Przykład sukcesji naturalnej

Schemat II – obejmuje zalesianie gruntów nieużytkowanych rolniczo lub odłogowanych, dla których zalesienie stanowi racjonalny sposób zagospodarowania. W schemacie II zakłada się możliwość wykorzystania gruntów, na których wystąpiła sukcesja naturalna.

Za grunty z sukcesją naturalną uznaje się grunty, na których występują drzewa lub krzewy w zgrupowaniach kępowych o powierzchni co najmniej 0,05 ha i odpowiednim zagęszczeniu, należące do rodzimych gatunków lasotwórczych. Powierzchnia zajmowana przez sukcesję naturalną powinna stanowić co najmniej 10% powierzchni przeznaczonej do zalesienia, a wiek drzew i krzewów nie przekracza 20 lat.

Jeżeli sukcesja naturalna zajmuje do 50% powierzchni przeznaczonej na zalesienie, wówczas drzewa lub krzewy już rosnące przeznacza się do adaptacji, a pomoc udzielana jest do powierzchni, która zostanie „dolesiona”, natomiast w przypadku sukcesji przekraczającej 50% cała powierzchnia objęta jest pomocą finansową i nie należy jej już sztucznie uzupełniać nasadzeniami.

W przypadku schematu II pomoc finansowa dotyczy:

- » założenia uprawy leśnej – wsparcie na zalesianie, stanowiące jednorazową, zryczałtowaną płatność z tytułu poniesionych kosztów zalesienia i ewentualnego ogrodzenia uprawy leśnej w przeliczeniu na hektar zalesionych gruntów, wypłacaną w pierwszym roku, licząc od dnia wykonania zalesienia,
- » pielęgnacji uprawy leśnej – premia pielęgnacyjna, będąca zryczałtowaną płatnością z tytułu poniesionych kosztów prac pielęgnacyjnych oraz ochrony uprawy leśnej przed zwierzyną w przeliczeniu na hektar gruntów, wypłacaną przez 5 lat, licząc od dnia wykonania zalesienia.

Ze względu na założenie uprawy leśnej na gruntach innych niż rolne, w ramach schematu II nie udziela się premii zalesieniowej, ponieważ brak jest utraconego dochodu z tytułu wyłączenia gruntów rolnych z uprawy.

Warunkiem uzyskania pomocy finansowej jest spełnienie następujących wymogów:

- » wykonanie zalesienia zgodnie z planem zalesienia wykonanym przez Nadleśnictwo miejscowe ze względu na położenie działek przeznaczonych do zalesienia,
- » zalesienie gruntów przeznaczonych do zalesienia zgodnie z miejscowym planem zagospodarowania przestrzennego, a w przypadku braku takiego planu – jeżeli zalesienie tych gruntów nie jest sprzeczne z zapisami studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gminy,
- » zalesienie gruntów użytkowanych jako grunty orne oraz sady (schemat I) lub gruntów innych niż rolne (schemat II), położonych poza obszarami Natura 2000, rezerwatami przyrody, parkami krajobrazowymi,

- parkami narodowymi lub obszarami ich otulin, za wyjątkiem sytuacji, gdy zalesienie tych gruntów nie jest sprzeczne z planami ochrony, planami zadań ochronnych lub celami ochrony tych obszarów,
- » zalesienie gruntu o minimalnej powierzchni wynoszącej 0,5 ha oraz minimalnej szerokości działki 20 m, przy czym ograniczenia tego nie stosuje się do działek graniczących z lasem przy powierzchni co najmniej 0,10 ha,
  - » maksymalna powierzchnia, do której można otrzymać dofinansowanie wynosi 100 ha,
  - » zalesienie wykonane zgodnie z wymogami ochrony przeciwpożarowej,
  - » w przypadku schematu I przestrzeganie podstawowych wymagań (*cross compliance*) na obszarze całego gospodarstwa,
  - » wykorzystanie do zalesień tylko rodzimych gatunków drzew i krzewów, zgodnie z przepisami o leśnym materiale rozmnożeniowym, który spełnia wymagania jakościowe określone w ustawie o leśnym materiale rozmnożeniowym.

Gatunki drzew i krzewów wykorzystywane do zalesienia:

A. gatunki drzew objęte regionalizacją nasienną:

- 1) jodła pospolita,
- 2) modrzew europejski i polski,
- 3) sosna zwyczajna,
- 4) świerk pospolity,
- 5) buk zwyczajny,
- 6) brzoza brodawkowata,
- 7) dąb bezszypułkowy,
- 8) dąb szypułkowy,
- 9) olsza czarna;

B. gatunki drzew nie objęte regionalizacją nasienną:

- 1) grab zwyczajny,
- 2) jesion wyniosły,
- 3) klon jawor,
- 4) klon zwyczajny,
- 5) lipa drobnolistna,
- 6) wiązy;

C. gatunki domieszkowe i biocenotyczne:

- 1) bez czarny,
- 2) bez koralowy
- 3) brzoza czarna
- 4) brzoza ojcowaska,

Głóg jednoszyjkowy

- 5) brzoza omszona,
- 6) cis pospolity,
- 7) czeremcha pospolita,
- 8) czereśnia ptasia,
- 9) dereń świdwa,
- 10) głóg dwuszyjkowy,
- 11) głóg jednoszyjkowy,
- 12) grusza pospolita,
- 13) jabłoń dzika,
- 14) jałowiec pospolity,
- 15) jarząb brekinia,
- 16) jarząb mączny,
- 17) jarząb pospolity,
- 18) jarząb szwedzki,
- 19) kalina koralowa,
- 20) klon polny,
- 21) kłokoczka południowa,
- 22) kruszyna pospolita,
- 23) leszczyna pospolita,
- 24) lipa szerokolistna,
- 25) olsza czarna,
- 26) porzeczka agrest,
- 27) porzeczka alpejska,

- 28) porzeczka czerwona,
- 29) rokitnik zwyczajny,
- 30) róża dzika,
- 31) róże rodzime,
- 32) różanecznik żółty,
- 33) suchodrzew czarny,
- 34) suchodrzew zwyczajny,
- 35) szakłak pospolity,
- 36) topole rodzime,
- 37) trzmielina brodawkowata,
- 38) trzmielina zwyczajna,
- 39) wierzby rodzime.

Wysokość stawek pomocy przedstawia się następująco:

Tab. 1 Schemat I – zalesianie gruntów rolnych

Lp.	FORMY POMOCY	DRZEWA	
		IGLASTE	LIŚCIASTE
1.	WSPARCIE NA ZALESIANIE		
		zł/ha	
A.	Zalesianie na terenach o korzystnej konfiguracji ²	4620,00	5240,00
B.	Zalesienie na stokach o nachyleniu terenu powyżej 12°	5550,00	6230,00
C.	Zalesienie na terenach o korzystnej konfiguracji z wykorzystaniem sadzonek mikoryzowanych ³ z zakrytym systemem korzeniowym	5720,00	4160,00
D.	Zalesienie na stokach o nachyleniu terenu powyżej 12° wykorzystaniem sadzonek mikoryzowanych z zakrytym systemem korzeniowym	6260,00	4870,00
E.	Zabezpieczenia przed zwierzyną w postaci grodzenia 2-metrową siatką metalową	zł	
	- Na 1 ha ogrodzonej uprawy	2590,00	
	- Na 1 metr biezący ogrodzonej uprawy	6,50	
2.	PREMIA PIELEGNACYJNA		
A.	Premia pielęgnacyjna:	zł/ha/rok	
	- Na terenach o korzystnej konfiguracji	970,00	
	- Na stokach o nachyleniu powyżej 12°	1360,00	
B.	Ochrona upraw przed zwierzyną	zł/ha/rok	
	Zabezpieczenie repelentami	190,00	
	Zabezpieczenie 3 palikami	700,00	
	Zabezpieczenie owczą wełną	280,00	
3.	PREMIA ZALESIENIOWA		1580,00 zł/ha/rok

² Tereny płaskie o jednolitym nachyleniu terenu nie większym niż 12°.

³ Współżyjących z grzybami, co pozwala na obustronną wymianę substancji odżywczych.

Tab. 2 Schemat II – zalesianie gruntów innych niż rolne

Lp.	FORMY POMOCY	DRZEWA	
		IGLASTE	LIŚCIASTE
1.	WSPARCIE NA ZALESIANIE		
		zł/ha	
A.	Zalesianie na terenach o korzystnej konfiguracji	4620,00	5240,00
B.	Zalesienie na stokach o nachyleniu terenu powyżej 12°	5550,00	6230,00
C.	Zalesienie na terenach o korzystnej konfiguracji z wykorzystaniem sadzonek mikoryzowanych z zakrytym systemem korzeniowym	5720,00	4160,00
D.	Zalesienie na stokach o nachyleniu terenu powyżej 12° wykorzystaniem sadzonek mikoryzowanych z zakrytym systemem korzeniowym	6260,00	4870,00
E.	Zalesianie w warunkach niekorzystnych (grunty wodochronne i glebochronne) na terenach o korzystnej konfiguracji	4420,00	5040,00
F.	Zalesianie w warunkach niekorzystnych (grunty wodochronne i glebochronne) na stokach o nachyleniu terenu powyżej 12°	5270,00	5960,00
G.	Zalesianie z wykorzystaniem sukcesji naturalnej na terenach o korzystnej konfiguracji	1700,00	1790,00
H.	Zalesianie z wykorzystaniem sukcesji naturalnej na stokach o nachyleniu terenu powyżej 12°	2210,00	2310,00
I.	Zabezpieczenia przed zwierzyną w postaci grodzenia 2-metrową siatką metalową	zł	
	- Na 1 ha ogrodzonej uprawy	2590,00	
	- Na 1 metr bieżący ogrodzonej uprawy	6,50	
2.	PREMIA PIELEGNACYJNA		
A.	Premia pielęgnacyjna:	zł/ha/rok	
	- Na terenach o korzystnej konfiguracji	970,00	
	- Na stokach o nachyleniu powyżej 12°	1360,00	
B.	Premia pielęgnacyjna dla upraw zakładanych w warunkach niekorzystnych (grunty wodochronne i glebochronne)	zł/ha/rok	
	- Na terenach o korzystnej konfiguracji	1460,00	
	- Na stokach o nachyleniu powyżej 12°	2050,00	
C.	Premia pielęgnacyjna dla upraw zakładanych z wykorzystaniem sukcesji naturalnej	zł/ha/rok	
	- Na terenach o korzystnej konfiguracji	1250,00	
	- Na stokach o nachyleniu powyżej 12°	1750,00	
D.	Ochrona upraw przed zwierzyną	zł/ha/rok	
	Zabezpieczenie repelentami	190,00	
	Zabezpieczenie 3 palikami	700,00	
	Zabezpieczenie owczą wełną	280,00	

Zasady realizacji zobowiązania reguluje rozporządzenie Ministra Rolnictwa i Rozwoju Wsi z dnia 19 marca 2009 r. w sprawie szczegółowych warunków i trybu przyznawania pomocy finansowej w ramach działania „Zalesianie gruntów rolnych oraz zalesianie gruntów innych niż rolne” objętego Programem Rozwoju Obszarów Wiejskich na lata 2007-2013.

8. Program rolnośrodowiskowy

Program rolnośrodowiskowy jest kolejnym działaniem Programu Rozwoju Obszarów Wiejskich na lata 2007-2013. Podstawowym celem tego działania jest ochrona środowiska przyrodniczego, a w szczególności:

- » utrzymanie w odpowiednim, niepogorszonym stanie cennych siedlisk użytkowanych rolniczo lub przywrócenie ich walorów,
- » promowanie zrównoważonego systemu gospodarowania,
- » odpowiednie użytkowanie gleb i ochrona wód,
- » kształtowanie struktury krajobrazu,
- » ochrona lokalnych odmian roślin oraz lokalnych ras zwierząt gospodarskich.

Program rolnośrodowiskowy jest zobowiązaniem 5-letnim, podczas którego rolnicy otrzymują płatności będące rekompensatą za utracony dochód, dodatkowo poniesione koszty oraz koszty transakcyjne.

Warunkiem przystąpienia do programu jest:

- » posiadanie co najmniej 1 ha gruntów rolnych,
- » opracowanie, przy udziale doradcy rolnośrodowiskowego, planu działalności rolnośrodowiskowej,
- » przestrzeganie podstawowych wymagań (*cross compliance*) na obszarze całego gospodarstwa,
- » przestrzeganie niepłatnych, minimalnych wymogów dotyczących stosowania nawozów i środków ochrony roślin,
- » przestrzegania zasad dobrej kultury,
- » przestrzeganie wymogów wynikających z realizacji poszczególnych pakietów i wariantów,
- » zachowanie w gospodarstwie wszystkich trwałych użytków zielonych oraz elementów krajobrazu nieużytkowanych rolniczo,
- » prowadzenie rejestru działalności rolnośrodowiskowej.

Płatność rolnośrodowiskowa nie przysługuje do działek rolnych położonych na obszarach narażonych na zanieczyszczenia związkami azotu pochodzącymi ze źródeł rolniczych (OSN), jeżeli na działkach tych realizowane są pakiety, których wymogi pokrywają się z wymogami programów działań mających na celu ograniczenie odpływu azotu.

Program rolnośrodowiskowy składa się z 9 pakietów, dzielących się na 49 wariantów. W jednym gospodarstwie można realizować dowolną liczbę pakietów, przy czym należy pamiętać, iż niektóre pakiety wykluczają się ze względu na pokrywające się wymogi.

Dla części pakietów wprowadzono degresywność, tzn. zmniejszenie płatności w zależności od wielkości gospodarstwa.

Należy pamiętać, iż program rolnośrodowiskowy, jako zobowiązanie 5-letnie, nie powinien podlegać zmianie, za wyjątkiem kilku, ściśle określonych przypadków:

- » jednorazowe zwiększenie powierzchni użytków rolnych w drugim lub trzecim roku trwania zobowiązania, pod warunkiem, że zwiększenie będzie dotyczyło gruntów, na których będzie realizowany pakiet 4 lub 5 Ochrona zagrożonych gatunków ptaków i siedlisk przyrodniczych na lub poza obszarami Natura 2000 lub pakietu 6 Zachowanie zagrożonych zasobów genetycznych roślin w rolnictwie,
- » jednorazowe dodanie w drugim lub trzecim roku realizacji zobowiązania pakietu 4 lub 5 Ochrona zagrożonych gatunków ptaków i siedlisk przyrodniczych na/lub poza obszarami Natura 2000 lub pakietu 6 Zachowanie zagrożonych zasobów genetycznych roślin w rolnictwie lub pakietu 7 Zachowanie zagrożonych zasobów genetycznych zwierząt w rolnictwie,
- » zmniejszenie lub zwiększenie powierzchni użytków rolnych, na których zobowiązanie rolnośrodowiskowe jest realizowane, na gruntach będących w posiadaniu rolnika w dniu rozpoczęcia realizacji programu ze względu na:

- » zmianę miejsca uprawy roślin w ramach wariantów 6.1 Produkcja towarowa lokalnych odmian roślin uprawnych, 6.2 Produkcja nasienna towarowa lokalnych odmian roślin uprawnych, 6.3 Produkcja nasienna na zlecenie banku genów oraz wszystkich wariantów pakietu 2 Rolnictwo ekologiczne,
- » przemienne stosowanie wsiewek polonowych lub międzyplonów na różnych działkach rolnych w ramach pakietu 8 Ochrona gleb i wód,
- » zmiana wariantów pakietu 2 Rolnictwo ekologiczne i pakietu 8 Ochrona gleb i wód na gruntach będących w posiadaniu rolnika w dniu rozpoczęcia realizacji zobowiązania rolnośrodowiskowego.

W ramach programu rolnośrodowiskowego na lata 2007-2013 dostępne są następujące pakiety i warianty:

Pakiet: rolnictwo zrównoważone

Wariant: zrównoważony system gospodarowania 360 zł/ha

Pakiet: rolnictwo ekologiczne

Wariant: uprawy rolnicze, dla których zakończono okres przestawiania 790 zł/ha

Wariant: uprawy rolnicze w okresie przestawiania 840 zł/ha

Wariant: trwałe użytki zielone, dla których zakończono okres przestawiania 260 zł/ha

Wariant: trwałe użytki zielone w okresie przestawiania 330 zł/ha

Wariant: uprawy warzywne, dla których zakończono okres przestawiania 1300 zł/ha

Wariant: uprawy warzywne w okresie przestawiania 1550 zł/ha

Wariant: uprawy zielarskie, dla których zakończono okres przestawiania 1150 zł/ha

Wariant: uprawy zielarskie w okresie przestawiania 1150 zł/ha

Wariant: uprawy sadownicze, dla których zakończono okres przestawiania 1540 zł/ha

Wariant: uprawy sadownicze w okresie przestawiania 1800 zł/ha

Wariant: pozostałe uprawy sadownicze, dla których zakończono okres przestawiania 600 zł/ha

Wariant: pozostałe uprawy sadownicze w okresie przestawiania 800 zł/ha

Pakiet: ekstensywne trwałe użytki zielone

Wariant: ekstensywna gospodarka na łąkach i pastwiskach⁴ 500 zł/ha

Wariant: ekstensywna gospodarka na łąkach i pastwiskach na obszarach Natura 2000⁵ 500 zł/ha

⁴ Dotyczy rolników, którzy rozpoczęli realizację programu rolnośrodowiskowego przed 2011 r. i jest realizowany na i poza obszarami Natura 2000.

⁵ Dotyczy rolników, którzy rozpoczęli realizację programu rolnośrodowiskowego od 2011 r. i jest realizowany tylko na obszarach Natura 2000.

Pakiet: ochrona zagrożonych gatunków ptaków oraz siedlisk przyrodniczych poza obszarami Natura 2000

Wariant: ochrona siedlisk lęgowych ptaków	1200 zł/ha
Wariant: mechowiska	1200 zł/ha
Wariant: szuwary wielkoturzycowe	800 zł/ha
Wariant: łąki trzęślicowe i selernicowe	1200 zł/ha
Wariant: murawy ciepłolubne	1200 zł/ha
Wariant: półnaturalne łąki wilgotne	800 zł/ha
Wariant: półnaturalne łąki świeże	800 zł/ha
Wariant: bogate gatunkowo murawy bliźniczkowe	800 zł/ha
Wariant: słonorośla	1190 zł/ha
Wariant: użytki przyrodnicze	550 zł/ha

Pakiet: ochrona zagrożonych gatunków ptaków oraz siedlisk przyrodniczych na obszarach Natura 2000

Wariant: ochrona siedlisk lęgowych ptaków	1370 zł/ha
Wariant: mechowiska	1390 zł/ha
Wariant: szuwary wielko turzycowe	910 zł/ha
Wariant: łąki trzęślicowe i selernicowe	1390 zł/ha
Wariant: murawy ciepłolubne	1380 zł/ha
Wariant: półnaturalne łąki wilgotne	840 zł/ha
Wariant: półnaturalne łąki świeże	840 zł/ha
Wariant: bogate gatunkowo murawy bliźniczkowe	870 zł/ha
Wariant: słonorośla	1190 zł/ha
Wariant: użytki przyrodnicze	550 zł/ha

Pakiet: zachowanie zagrożonych zasobów roślin w rolnictwie

Wariant: produkcja towarowa lokalnych odmian roślin uprawnych	570 zł/ha
Wariant: produkcja nasienna towarowa lokalnych odmian roślin uprawnych	800 zł/ha
Wariant: produkcja nasienna na zlecenia banku genów	4700 zł/ha
Wariant: sady tradycyjne	2100 zł/ha

Pakiet: zachowanie zagrożonych zasobów zwierząt w rolnictwie

Wariant: zachowanie lokalnych ras bydła	1140 zł/szt.
Wariant: zachowanie lokalnych ras koni	1500 zł/szt.
Wariant: zachowanie lokalnych ras owiec	320 zł/szt.
Wariant: zachowanie lokalnych ras świń	570 zł/szt.

Pakiet: ochrona gleb i wód

Wariant: wsiewki poplonowe	330 zł/ha
Wariant: wsiewki poplonowe na obszarach zagrożonych erozją	458 zł/ha
Wariant: międzyplon ozimy	420 zł/ha
Wariant: międzyplon ozimy na obszarach zagrożonych erozją	750 zł/ha
Wariant: międzyplon ścierniskowy	400 zł/ha

Wariant: międzyplon ścierniskowy na obszarach zagrożonych erozją	690 zł/ha
Pakiet: strefy buforowe	
Wariant: utrzymanie 2-metrowych stref buforowych	0,44 zł/mb
Wariant: utrzymanie 5-metrowych stref buforowych	1,10 zł/mb
Wariant: utrzymanie 2-metrowych miedz śródpolnych	0,40 zł/mb
Wariant: utrzymanie 5-metrowych miedz śródpolnych	1,00 zł/mb

W jednym gospodarstwie na tej samej powierzchni nie można łączyć następujących pakietów/wariantów:

- » pakiet 1 rolnictwo zrównoważone z pakietem 2 rolnictwo ekologiczne,
- » pakiet 2 rolnictwo ekologiczne z pakietem 8 ochrona gleb i wód,
- » pakiet 3 ekstensywne trwałe użytki zielone z pakietem 4 i 5 ochrona zagrożonych gatunków ptaków i siedlisk przyrodniczych na i poza obszarami Natura 2000.

Od 2011 roku **nowi beneficjenci nie mogą** łączyć:

- » pakietu 4 i 5 ochrona zagrożonych gatunków ptaków i siedlisk przyrodniczych na i poza obszarami Natura 2000 z wariantem 2.3/2.4 trwałe użytki zielone pakietu 2 rolnictwo ekologiczne.

8.1 Rolnictwo zrównoważone

Rolnictwo zrównoważone to połączenie różnych metod produkcji z nawożeniem, wielkością uzyskiwanego plonu, efektami ekonomicznymi, społecznymi i ochroną środowiska. Celem tego pakietu jest zachęcenie rolników do zrównoważonego sposobu gospodarowania, który polega na

racjonalnym wykorzystaniu zasobów przyrody i ograniczeniu negatywnego wpływu rolnictwa na środowisko. Istotą rolnictwa zrównoważonego jest konieczność stosowania prawidłowego następstwa i doboru roślin oraz planu nawożenia, co pozwala na ograniczenie rozwoju agrofagów, redukcję zachwaszczenia oraz zmniejszenie strat azotu. W pakiecie rolnictwo zrównoważone obowiązuje degressywność:

- » 100% płatności przy powierzchni do 100 ha,
- » 50% płatności przy powierzchni od 100,01 do 200 ha,
- » 10% płatności przy powierzchni powyżej 200 ha.

8.2 Rolnictwo ekologiczne

Rolnictwo ekologiczne to specyficzny system gospodarowania, który zakłada zrównoważenie produkcji roślinnej ze zwierzęcą, przy zastosowaniu środków naturalnych. Podstawowe cele rolnictwa ekologicznego to zachowanie wysokiego poziomu próchnicy, która warunkuje żyzność gleby, utrzymanie równowagi biologicznej w środowisku produkcji rolniczej, dążenie do zamknięcia obiegu materii w gospodarstwie poprzez zrównoważenie produkcji roślinnej ze zwierzęcą.

W pakiecie rolnictwo ekologiczne obowiązuje degressywność:

- » 100% płatności przy powierzchni do 100 ha,
- » 50% płatności przy powierzchni od 100,01 do 200 ha,
- » 10% płatności przy powierzchni powyżej 200 ha.

8.3 Ekstensywne trwałe użytki zielone

Walory przyrodnicze półnaturalnych użytków zielonych oraz ich bogactwo gatunkowe doceniono dopiero na początku XX wieku, kiedy to łąki i pastwiska użytkowane były jeszcze w sposób ekstensywny.

Niestety z czasem intensyfikacja rolnictwa spowodowała znaczny spadek poziomu różnorodności biologicznej, ponieważ użytki zielone zaczęto osuszać, zwiększono poziom nawożenia, przyspieszono terminy wykonywania sianokosów oraz zwiększono liczbę pokosów. Z drugiej strony nadmierna ekstensyfikacja, czyli nieregularne koszenie lub jego brak, oraz zbyt mała obsada zwierząt sprawiają, że na trwałych użytkach zielonych rozpoczyna się naturalna sukcesja roślinności ziołoroślowej oraz drzew i krzewów, co również przyczynia się do spadku bioróżnorodności. Dlatego też, aby zachować jak największe bogactwo flory i fauny na użytkach zielonych, niezmiernie ważne jest ich odpowiednie zagospodarowanie.

Od 2011 r. dla beneficjentów przystępujących do programu po raz pierwszy, pakiet 3 ekstensywne trwałe użytki zielone jest dostępny tylko na obszarach Natura 2000.

Przez nowych beneficjentów rozumie się:

- » rolników, którzy zakończyli program rolnośrodowiskowy realizowany w ramach PROW 2004-2006 i rozpoczynają realizację programu w ramach PROW 2007-2013,
- » rolników, którzy realizują co najmniej 3 lata program rolnośrodowiskowy w ramach PROW 2004-2006 i, przy zachowaniu wszystkich zasad, przechodzą na program rolnośrodowiskowy realizowany w ramach PROW 2007-2013,
- » rolników, którzy po raz pierwszy przystępują do programu rolnośrodowiskowego realizowanego w ramach PROW 2007-2013.

Celem pakietu jest ekstensyfikacja użytkowania, polegająca na ograniczeniu nawożenia, liczby pokosów oraz wypasu do poziomu, który pozwoli na poprawę warunków bytowania gatunków zwierząt i roślin typowych dla użytków zielonych.

W pakiecie ekstensywne trwałe użytki zielone rolników, którzy rozpoczęli realizację tego pakietu przed 2011 r., obowiązuje degresywność:

- » 100% płatności przy powierzchni do 10 ha,
- » 75% płatności przy powierzchni od 10,01 do 50 ha,
- » 50% płatności przy powierzchni od 50,01 do 100 ha,
- » 10% płatności przy powierzchni powyżej 100 ha.

Trwałe użytki zielone w ramach pakietu mogą być użytkowane w sposób kośny, pastwiskowy lub kośno-pastwiskowy.

8.4 Ochrona zagrożonych gatunków ptaków oraz siedlisk na i poza obszarami Natura 2000

Pakiet ochrona zagrożonych gatunków ptaków i siedlisk przyrodniczych może być realizowany na trwałych użytkach zielonych lub innych gruntach użytkowanych co najmniej od 5 lat jako łąki lub pastwiska, charakteryzujących się odpowiednimi walorami przyrodniczymi. Wyjątek stanowi tu wariant 4.10 i 5.10 użytki przyrodnicze, który obejmuje także siedliska niebędące gruntami rolnymi i niepełniące żadnej funkcji produkcyjnej.

Warunkiem przystąpienia do pakietu jest posiadanie dokumentacji przyrodniczej, wykonanej przez eksperta ornitologa (wariant ochrona siedlisk lęgowych ptaków) lub botanika (pozostałe warianty) w roku składania wniosku lub na rok przed przystąpieniem do pakietu.

Koszty sporządzenia ekspertyzy zwracane są beneficjentom wraz z pierwszą płatnością rolnośrodowiskową w następującej wysokości:

- » do 1 ha – 500 zł,
- » od 1,01 do 5 ha – 1000 zł,
- » od 5,01 do 20 ha – 2000 zł,
- » od 20,01 do 50 ha – 3000 zł,
- » powyżej 50,01 ha – 4000 zł.

W tym pakiecie degressywność nie występuje.

Wszystkie storczyki są gatunkami chronionymi

8.5 Zachowanie zagrożonych zasobów genetycznych roślin w rolnictwie

Intensywne rolnictwo to przede wszystkim monokulturowe uprawy roślin, które dają wysokie plony, ale także wymagają stosowania większej ilości nawozów i środków ochrony roślin, co powoduje degradację gleby i wód oraz zdecydowany spadek różnorodności biologicznej. Z odmian roślin uprawianych na początku XX wieku prawdopodobnie już 75% nie istnieje, w Stanach Zjednoczonych zniknęło ze sprzedaży 86% odmian ziemniaka uprawianych w latach 1804-1904, w bankach genów nie ma też 95% odmian kapusty, 91% odmian kukurydzy, 94% zielonego groszku i 81% pomidorów.

W związku z tymi zmianami, w 1992 r. w Rio de Janeiro sporządzono **Konwencję o różnorodności biologicznej**, którą Polska ratyfikowała w 1996 r. Celem konwencji jest ochrona różnorodności biologicznej, zrównoważone użytkowanie jej elementów oraz uczciwy i sprawiedliwy podział korzyści wynikających z wykorzystywania zasobów genetycznych, w tym przez odpowiedni dostęp do zasobów genetycznych i odpowiedni transfer właściwych technologii, z uwzględnieniem wszystkich praw do tych zasobów i technologii, a także odpowiednie finansowanie.

W ślad za ustaleniami Konwencji opracowany został Ogólnoświatowy Plan Działania na rzecz Zachowania i Zrównoważonego Wykorzystywania Zasobów Genetycznych Roślin, który przewiduje inwentaryzację zasobów genetycznych roślin, monitoring oraz stworzenie systemu wczesnego ostrzeżenia o zagrożeniu utraty zasobów.

W Polsce jednym ze sposobów zapobiegania utracie różnorodności biologicznej w rolnictwie jest realizacja programu rolnośrodowiskowego.

Celem pakietu jest ochrona lokalnych odmian roślin uprawnych, które są mniej wymagające, bardziej odporne na choroby, suszę i niskie temperatury, a także, w przypadku drzew owocowych, wcześniej wydają owoce, które lepiej się przechowują. Ponadto pakiet ma na celu umożliwienie rolnikom wyboru najlepszych genotypów poprzez bezpośredni przepływ zgromadzonych zasobów w bankach genów.

W pakiecie ochrona zagrożonych zasobów roślin w rolnictwie obowiązują następujące ograniczenia w powierzchni, do których można otrzymać dopłatę:

- » wariant 6.1 – minimalna łączna powierzchnia dla upraw warzywnych – 0,15 ha oraz dla pozostałych upraw rolniczych – 0,3 ha,
- » wariant 6.2 – wielkość powierzchni plantacji nasiennych roślin rolniczych określona dla wytwarzania materiału siewnego kategorii kwalifikowany znajduje się w przepisach o nasiennictwie:
  - » w przypadku materiału siewnego roślin zbożowych – nie mniej niż 2 ha,
  - » w przypadku materiału siewnego ziemniaka – nie mniej niż 1 ha,

- » w przypadku pozostałych gatunków roślin rolniczych – nie mniej niż 0,5 ha,
- » wariant 6.3 – maksymalna łączna powierzchnia – 0,3 ha,
- » wariant 6.4 – maksymalna łączna powierzchnia – 0,4 ha.

8.6 Zachowanie zagrożonych zasobów genetycznych zwierząt w rolnictwie

Lokalne rasy zwierząt kształtowały się przez dziesięciolecia, przez co są bardzo dobrze przystosowane do trudnych warunków środowiskowych. Mają one niższe wymagania pokarmowe i lepiej wykorzystują paszę, są odporne na choroby, stres, są bardziej płodne i lepiej opiekują się potomstwem, przez co mogą być utrzymywane w warunkach ekstensywnej produkcji, dając często produkty o unikalnej jakości.

Postęp hodowlany oraz wielkoprzemysłowa produkcja sprawiły, że miejscowe rasy zostały zastąpione nowymi, wysoko wyspecjalizowanymi w jednym kierunku użyteczności. Obecnie tucz brojlerów trwa 6 tygodni, podczas których osiągają taką masę ciała, jaką jeszcze 30 lat temu osiągały z w ciągu 5-6 miesięcy, krowy dają 2 razy więcej mleka niż 40 lat temu, a prosięta masę ubojową osiągają w momencie, gdy mają jeszcze zęby mleczne, a ich szkielet jest w fazie wzrostu. Niestety wzrost wydajności powoduje także wzrost zapadalności na choroby oraz znacznie skraca długość życia zwierząt.

Zachowanie rodzimych ras zwierząt to nie tylko utrzymywanie ich ze względu na dobre przystosowanie do lokalnych warunków, ale także ochrona tradycji i swoistego dziedzictwa kulturowego. Celem pakietu jest ochrona szczególnie cennych ras zwierząt gospodarskich, w przypadku których niska liczebność stwarza zagrożenie ich wyginięcia.

Działania na rzecz ochrony ras lokalnych w Polsce prowadzone są na podstawie ustawy z dnia 20 sierpnia 1997 r. o organizacji hodowli i rozrodzie zwierząt gospodarskich.

Od 2002 roku zadania w zakresie realizacji i koordynacji działań podejmowanych w kierunku ochrony zasobów genetycznych prowadzi Instytut Zootechniki w Krakowie.

8.7 Ochrona gleb i wód

Intensywne rolnictwo przyczynia się nie tylko do spadku różnorodności biologicznej, ale także do degradacji gleb i wód, spowodowanych chemicznymi, biologicznymi i fizycznymi procesami. Szczególnie niebezpiecznym, chociaż naturalnym zjawiskiem, jest erozja wodna. Polega ona na mechanicznym niszczeniu zarówno wierzchniej, jak i głębszych warstw ziemi, poprzez przemieszczanie się cząsteczek glebowych i składników

Konik polski

mineralnych do wód powierzchniowych, co z kolei powoduje zanieczyszczenie wód. Najczęściej spotykane związki dostające się do wód to składniki pokarmowe pochodzące z nawozów, pozostałości chemicznych środków ochrony roślin oraz substancje toksyczne i metale ciężkie.

Najbardziej podatne na erozję wodną są gleby pyłowe, szczególnie lesy, natomiast najbardziej odporne gliny ciężkie, łąki i gleby szkieletowe. Stopień zagrożenia erozją zależy od szeregu czynników, takich jak m. in.: intensywność opadów atmosferycznych, rzeźba terenu, sposób uprawiania gleby oraz rodzaj okrywy roślinnej.

Jednym z najlepszych sposobów zapobiegania erozji oraz zanieczyszczeniu gleb jest utrzymywanie gruntów ornych pod okrywą roślinną w okresie zimowym. Ponadto wsiewki poplonowe oraz międzyplony mają także stosunkowo duży wpływ na zróżnicowanie gatunków flory i fauny w krajobrazie rolniczym oraz stanowią dodatkowe źródło paszy dla zwierząt.

W przypadku realizacji tego pakietu na gruntach rolnych położonych na obszarach zagrożonych erozją wodną, których wykaz znajduje się w załączniku do rozporządzenia w sprawie minimalnych norm (dobra kultura rolna), płatność rolnośrodowiskowa w części przysługującej za realizację tego pakietu na tych gruntach jest przyznawana do 60% powierzchni tych gruntów, co wynika z obowiązku utrzymywania 40% gruntów ornych pod okrywą roślinną w okresie zimy na obszarach zagrożonych erozją wodną.

W pakiecie ochrona gleb i wód obowiązuje degresywność:

- » 100% płatności przy powierzchni do 100 ha,
- » 50% płatności przy powierzchni od 100,01 do 200 ha,
- » 10% płatności przy powierzchni powyżej 200 ha.

8.8 Strefy buforowe

To działanie polega na utrzymaniu już istniejących stref buforowych i miedz śródpolnych, które znakomicie przeciwdziałają erozji, ograniczają zanieczyszczenie wód oraz wzbogacają krajobraz, a jednocześnie zwiększają różnorodność biologiczną dużych, otwartych przestrzeni rolnych.

Za strefy buforowe uznawana są pasy roślinności występujące wzdłuż cieków, małych zbiorników wodnych, strumieni i źródełek. Miedze śródpolne to pasy roślinności, w tym żywopłoty, rosnące w obrębie dużych pól, wzdłuż linii lasu oraz na obrzeżach wąwozów i skarp.

Zasady realizacji programu rolnośrodowiskowego reguluje rozporządzenie Ministra Rolnictwa i Rozwoju Wsi z dnia 26 lutego 2009 r. w sprawie szczegółowych warunków i trybu przyznawania pomocy finansowej w ramach działania „Program rolnośrodowiskowy” objętego Programem Rozwoju Obszarów Wiejskich na lata 2007-2013 z późniejszymi zmianami.

9. Natura 2000

Natura 2000 to europejska sieć obszarów chronionych, która ma na celu zachowanie siedlisk i gatunków roślin i zwierząt szczególnie cennych dla Wspólnoty.

Natura 2000 składa się z dwóch typów obszarów chronionych:

- » specjalne obszary ochrony siedlisk (SOO),
- » obszary specjalnej ochrony ptaków (OSO).

Polska, jako członek Unii Europejskiej, zobowiązała się do przestrzegania unijnych aktów prawnych, w związku z czym została zobligowana do wyznaczenia na swoim terytorium obszarów Natura.

Głównym założeniem obszarów chronionych Natura 2000 jest zachowanie właściwego, nie pogorszonego stanu siedlisk przyrodniczych. Oznacza to, że jeżeli tereny objęte siecią Natura 2000 były użytkowane rolniczo, to należy utrzymać taki rodzaj gospodarowania, ponieważ w głównej mierze to właśnie ekstensywna gospodarka rolna przyczyniła się do zachowania odpowiednich walorów przyrodniczych.

Dla każdego obszaru Natura 2000 w ciągu 6 lat od jego powołania musi być opracowany plan zadań ochronnych, który zawiera:

- » opis granic oraz mapę obszaru Natura 2000,
- » identyfikację istniejących i potencjalnych zagrożeń dla zachowania właściwego stanu siedlisk przyrodniczych oraz gatunków roślin i zwierząt i ich siedlisk będących przedmiotami ochrony,
- » cele działań ochronnych,
- » określenie działań ochronnych ze wskazaniem podmiotów odpowiedzialnych za ich wykonanie i obszarów ich wdrażania, w tym w szczególności działań dotyczących: ochrony czynnej siedlisk przyrodniczych, gatunków, roślin i zwierząt oraz ich siedlisk; monitoringu stanu przedmiotów ochrony oraz monitoringu realizacji celów; uzupełnienia stanu wiedzy o przedmiotach ochrony i uwarunkowaniach ich ochrony,
- » wskazania do zmian w istniejących studiach uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gmin, miejscowych planach zagospodarowania przestrzennego, planach zagospodarowania przestrzennego morskich wód wewnętrznych, morza terytorialnego i wyłącznej strefy ekonomicznej dotyczące eliminacji lub ograniczenia zagrożeń wewnętrznych lub zewnętrznych, jeżeli są niezbędne dla utrzymania lub odtworzenia właściwego stanu ochrony siedlisk przyrodniczych oraz gatunków roślin i zwierząt, dla których ochrony wyznaczono obszar Natura 2000,
- » wskazanie terminu sporządzenia, w razie potrzeby, planu ochrony dla części lub całości obszaru.

Obecnie w Polsce sieć Natura 2000 zajmuje prawie 20% powierzchni lądowej kraju (dokładnie 19,8%). W jej skład wchodzi **823 obszary mające znaczenie dla Wspólnoty (ostoje siedliskowe – przyszłe specjalne obszary ochrony siedlisk)** stanowiące 11% powierzchni lądowej Polski oraz **144 obszary specjalnej ochrony ptaków (ostoje ptasie)**, zajmujące 15,8% powierzchni lądowej Polski.

9.1 Ostoje ptasie

O konieczności ochrony ptaków zdawano sobie sprawę już ponad 100 lat temu, kiedy to powstał pierwszy akt prawny, będący międzynarodową konwencją ukierunkowaną na ochronę przyrody. Była to „*Konwencja o Ochronie Ptaków Pożytecznych dla Rolnictwa*” podpisana w 1902 r. w Paryżu. Wiek XX był okresem zarówno intensywnych badań nad ptakami – ich biologią, liczebnością i rozmieszczeniem, jak i działań na rzecz ich ochrony. W wyniku tych działań w 1979 r. została ustanowiona Dyrektywa Rady EWG o ochronie dziko żyjących ptaków (zwana potocznie *Dyrektywą Ptasiej*), która po licznych, dość znaczących zmianach została ujednoczona i obecnie obowiązuje jako dyrektywa Parlamentu Europejskiego i Rady 2009/147/WE z dnia 30 listopada 2009 w sprawie ochrony dzikiego ptactwa.

W Polsce pierwsze obszary specjalnej ochrony ptaków zostały powołane na mocy rozporządzenia Ministra Środowiska z dnia 21 lipca 2004 r. w sprawie obszarów specjalnej ochrony ptaków Natura 2000 z późniejszymi zmianami.

Głównym celem Dyrektywy Ptasiej, a tym samym utworzenia ostoi ptasich, jest ochrona i zachowanie wszystkich populacji ptaków naturalnie występujących w stanie dzikim, ochrona przestrzeni życiowej ptaków wraz z zachowaniem określonego typu krajobrazu oraz zachowanie i/lub odtworzenie niektórych elementów tego krajobrazu, a także prawne uregulowanie zasad handlu i pozyskiwania ptaków łownych i przeciwdziałanie niedopuszczalnym metodom ich łapania i zabijania.

Do wyznaczania obszarów specjalnej ochrony na danym obszarze służy jedno podstawowe kryterium – liczebności ptaków wymienionych w Dyrektywie Ptasiej. Liczebności są odmienne dla poszczególnych gatunków oraz dla różnych okresów ich cyklu życiowego w ciągu całego roku. W związku z tym muszą mieć odniesienie do ogólnej liczebności danego gatunku w kraju, w Europie lub w innej jednostce przestrzennej, co wygląda następująco:

- » liczebność ptaków lęgowych odnosi się do ogólnej liczebności danego gatunku w kraju,
- » liczebność ptaków zimujących w Polsce odnosi się do ogólnej liczebności ptaków zimujących na określonym fragmencie globu ziemskiego, np. w całym kraju, w Europie Północno-Zachodniej czy na Bałtyku, itp.,
- » liczebność ptaków wędrujących (przelotnych) odnosi się do liczebności np. ptaków wędrujących określonym szlakiem wędrówkowym, do liczebności populacji zimującej, itp.

Obszary Specjalnej Ochrony Ptaków wyznaczane są na podstawie kryteriów:

- » C1 – obszar, na którym występuje co najmniej 1% lęgowej populacji krajowej gatunków zagrożonych globalnie – w Polsce jest to wodniczka, derkacz, podgorzałka, orlik grubodzioby, bielik i dubelt,
- » C2 – obszar, na którym występuje co najmniej 1% populacji ptaków wędrownych lub co najmniej 1% unijnej populacji gatunku zagrożonego w skali Unii – gatunki wymienione w Załączniku I lub gatunki wędrowne wymienione w artykule 4.2 Dyrektywy Ptasiej,
- » C3 – obszar, na którym występuje co najmniej 1% populacji ptaków wędrownych niezagrażonych w krajach Unii (gatunki nie objęte Załącznikiem I Dyrektywy Ptasiej, z artykułu 4.2) lub co najmniej 1% określonej populacji (np. krajowej lęgowej, krajowej zimującej) przynajmniej jednego gatunku z grupy ptaków wodno-błotnych. Kryterium to dotyczy przede wszystkim obszarów wodno-błotnych o znaczeniu międzynarodowym (Konwencja RAMSAR kryterium 6) oraz gatunków ptaków nie włączonych przez definicję Konwencji RAMSAR do grupy wodno-błotnych, jednakże związanych alternatywnie z siedliskami podmokłymi i użytkami zielonymi,
- » C4 – obszar, na którym występują gatunki w dużych koncentracjach: co najmniej 20 000 osobników ptaków wodno-błotnych jednego lub większej liczby gatunków i/lub co najmniej 10 000 par jednego lub wielu gatunków ptaków morskich. Kryterium to dotyczy wszystkich terenów wodno-błotnych o znaczeniu międzynarodowym, zinventaryzowanych zgodnie z kryterium 5 Konwencji RAMSAR,

- » C5 – obszar, na którym występują duże koncentracje podczas wędrówek: regularnie występuje podczas przelotów co najmniej 5 000 bocianów białych, co najmniej 3 000 żurawi lub co najmniej 3 000 ptaków drapieżnych (należących do różnych gatunków),
- » C6 – obszar, na którym występują gatunki zagrożone w skali Unii Europejskiej (gatunki z Załącznika I Dyrektywy Siedliskowej) – co najmniej 1% krajowej lęgowej populacji gatunku lub 0,1% populacji geograficznej,
- » C7 – obszary wyznaczone na podstawie innych kryteriów ornitologicznych, podobnych, lecz nie równych kryteriom C1-C6.

9.2 Ostoje siedliskowe

Według Dyrektywy Siedliskowej oraz ustawy o ochronie przyrody – **siedliska przyrodnicze** to obszary lądowe lub wodne, wyodrębnione w oparciu o cechy geograficzne, abiotyczne i biotyczne, zarówno całkowicie naturalne jak i półnaturalne. Podstawowym celem Dyrektywy Siedliskowej jest ochrona bioróżnorodności na obszarze krajów Unii Europejskiej. Dlatego też ochrona siedlisk naturalnych, zagrożonych lub/i reprezentatywnych oraz zachowanie roślin i zwierząt rzadkich i zagrożonych na terenie Wspólnoty realizowana jest przez ochronę gatunkową lub/i ochronę ich siedlisk.

Szczególnie istotne, z punktu widzenia Unii, są siedliska naturalne, które:

- » są zagrożone zanikiem w swoim naturalnym zasięgu,

Żubr jest jednym z gatunków priorytetowych

- » mają niewielki obszar występowania,
- » są typowe dla regionów biogeograficznych Unii Europejskiej, tj. alpejskiego, atlantyckiego, kontynentalnego, makaronezyjskiego i śródziemnomorskiego.

Przez **siedlisko gatunku** należy rozumieć środowisko określone przez konkretne czynniki abiotyczne i biotyczne, w którym gatunek ten żyje w dowolnym stadium swojego cyklu biologicznego. Gatunki będące przedmiotem zainteresowania Wspólnoty to gatunki, które w obrębie państw członkowskich są:

- » zagrożone, z wyjątkiem gatunków, których naturalnych zasięg na terenie danego terytorium jest zasięgiem krańcowym i które są zagrożone lub podatne na zagrożenie w zachodnim regionie palearktycznym;
- » podatne na zagrożenie, czyli takie, co do których zachodzi przypuszczenie, iż w najbliższej przyszłości mogą przejść do gatunków zagrożonych, jeżeli czynniki powodujące zagrożenie będą na nie dalej oddziaływać,
- » rzadkie, czyli występujące w niewielkich populacjach, które obecnie nie są zagrożone ani też podatne na zagrożenie, ale podlegają ryzyku zagrożenia ze względu na występowanie w obrębie ograniczonych obszarów geograficznych, lub występują na większym obszarze, ale w dużym rozproszeniu,
- » endemiczne i wymagające specjalnej uwagi ze względu na szczególny charakter ich siedliska i/lub potencjalne oddziaływanie ich eksploatacji na te siedliska i/lub potencjalne ich oddziaływanie na ich stan ochrony.

Każde z siedlisk wymaga indywidualnego podejścia, uwzględniającego wszystkie uwarunkowania, a zalecenia ochronne muszą być formułowane dla każdego typu siedliska w planie zadań ochronnych.

10. Zasada wzajemnej zgodności (*cross compliance*)

Zasada wzajemnej zgodności jest wynikiem reformy WPR przyjętej w 2003 r. w Luksemburgu, według której uzyskiwanie płatności bezpośrednich nie jest powiązane ze strukturą i wielkością produkcji, ale z szeregiem wymogów środowiskowych.

Wszystkie wymogi *cross compliance* nie są niczym nowym – w krajach piętnastki pojawiały się stopniowo od 2005 r., wraz ze zmianami Wspólnej Polityki Rolnej idącymi w kierunku polityki zrównoważonego rozwoju obszarów wiejskich. W Polsce zasada wzajemnej zgodności zaczęła obowiązywać w 2009 r., przy czym, podobnie jak w innych nowych krajach UE, poszczególne obszary *cross compliance* będą wdrażane stopniowo do roku 2013.

Zasada wzajemnej zgodności obowiązuje wszystkich rolników, którzy ubiegają się o następujące wsparcie:

- » dopłaty bezpośrednie,
- » płatności z tytułu gospodarowania na obszarach ONW,
- » zalesienia,
- » płatności rolnośrodowiskowe.

Wymagania w ramach instrumentu cross compliance, które należy spełniać, to utrzymanie wszystkich gruntów wchodzących w skład gospodarstwa w **dobrej kulturze rolnej, minimalne wymogi w zakresie stosowania nawozów i środków ochrony roślin** oraz:

I. Obszar A (obowiązuje od stycznia 2009 r.)

- 1) ochrona środowiska naturalnego:
  - » ochrona dzikiego ptactwa,
  - » ochrona dzikiej fauny i flory,
  - » ochrona wód podziemnych przed zanieczyszczeniami spowodowanymi przez niektóre substancje niebezpieczne,
  - » stosowanie osadów ściekowych w gospodarstwie,
  - » ochrona wód podziemnych przed zanieczyszczeniami spowodowanymi przez azotany pochodzenia rolniczego;
- 2) identyfikacja i rejestracja zwierząt.

II. Obszar B (obowiązuje od stycznia 2011 r.)

- 1) zdrowie publiczne, zdrowie zwierząt, zgłaszanie niektórych chorób oraz zdrowotność roślin:
  - » zdrowotność roślin,
  - » zakaz stosowania związków o działaniu hormonalnym, tyreostaticznym⁶ i beta-agonostycznym⁷,
  - » zapobieganie, kontrola i zwalczanie niektórych pasażowalnych encefalopatii⁸,
  - » zgłaszanie niektórych chorób zakaźnych zwierząt.

III. Obszar C (zacznie obowiązywać od 2013 r.)

- 1) minimalne normy ochrony cieląt,
- 2) minimalne normy ochrony świń,
- 3) ochrona zwierząt gospodarskich.

10.1 Minimalne normy czyli dobra kultura rolna

Obowiązek przestrzegania minimalnych norm utrzymywania gruntów w dobrej kulturze rolnej powstał w momencie wejścia Polski do Unii

⁶ Działanie hamujące produkcję hormonów tarczycy, powodujące przyrost masy ciała.

⁷ Działanie przyspieszające poród.

⁸ Zakaźne choroby układu nerwowego.

Europejskiej, a więc nie jest niczym nowym. Celem tego wymogu jest zapobieganie erozji gleby, ograniczenie degradacji substancji organicznej, przeciwdziałanie zmianom struktury gleby oraz zachowanie siedlisk cennych przyrodniczo.

W przypadku **gruntów ornych**, minimalne normy to:

- » prowadzenie na nich uprawy roślin lub ugorowanie, przy czym dla pszenicy, żyta, jęczmienia i owsa ten sam gatunek rośliny może być uprawiany na tej samej powierzchni w ramach działki ewidencyjnej nie dłużej niż 3 lata,
- » niewykorzystywanie pod uprawę roślin wymagających utrzymania reclin wzdłuż stoku i nie utrzymywanie jako czarny ugor – w przypadku gruntów o nachyleniu powyżej 20⁰,
- » przy uprawach wieloletnich, na gruntach o nachyleniu powyżej 20⁰ utrzymywanie okrywy roślinnej, stosowanie ściółki w międzyrzędziach lub prowadzenie uprawy metodą tarasową.

Grunt orny można uznać za ugorowany, jeżeli przynajmniej raz w roku, w terminie do 31 lipca, był koszony lub poddany innym zabiegom, zapobiegającym występowaniu i rozprzestrzenianiu się chwastów.

Dopuszcza się uprawę pszenicy, żyta, jęczmienia i owsa na tej samej powierzchni w ramach działki ewidencyjnej przez 4 lata, pod warunkiem, że najpóźniej przed rozpoczęciem uprawy tej rośliny w czwartym roku zostanie wykonany zabieg przyorania słomy lub międzyplonów w ilości co najmniej 10 ton na hektar lub wymieszania słomy z glebą lub wymieszania międzyplonu z glebą lub prowadzenie międzyplonów.

O zamiarze wykonania tych zabiegów należy poinformować kierownika biura powiatowego Agencji Restrukturyzacji i Modernizacji Rolnictwa w terminie do 9 czerwca roku:

- » poprzedzającego rok, w którym planowane jest wykonanie tych zabiegów lub
- » w którym planowane jest wykonanie zabiegów jesienią.

Dopuszcza się także uprawę pszenicy, żyta, jęczmienia i owsa na tej samej powierzchni w ramach działki ewidencyjnej przez 5 lat, pod warunkiem, że wyżej wymienione zabiegi zostaną wykonane po zakończeniu zbiorów w czwartym roku oraz zostanie złożone stosowne oświadczenie.

Na gruntach ornych, położonych na obszarach zagrożonych erozją wodną, obowiązkowe jest utrzymywanie co najmniej 40% tych gruntów pod okrywą roślinną od 1 grudnia do 15 lutego (możliwe jest dłuższe utrzymywanie międzyplonów).

Minimalne normy utrzymywania **łąk i pastwisk** w dobrej kulturze rolnej to koszenie i usuwanie okrywy roślinnej lub wypasanie zwierząt w stosownych terminach.

Dla użytków zielonych użytkowanych w ramach programu rolnośrodowiskowego realizowanego w ramach Rozwoju Obszarów Wiejskich na lata 2007-2013 częstotliwość i terminy koszenia oraz wypasanie uzależnione są od realizowanego pakietu/wariantu i zostały określone w rozporządzeniu Ministra Rolnictwa i Rozwoju Wsi z dnia 26 lutego 2009 r. w sprawie szczegółowych warunków i trybu przyznawania pomocy finansowej w ramach działania „Program rolnośrodowiskowy” objętego Programem Rozwoju Obszarów Wiejskich na lata 2007-2013 z późniejszymi zmianami.

Pozostałe łąki (nie zgłoszone do programu rolnośrodowiskowego) należy kosić i usunąć z nich biomasę w terminie do 31 lipca, a pastwiska wypasać w sezonie wegetacyjnym traw.

Za sezon wegetacyjny przyjmuje się czas, kiedy średnia dobową temperatura przekracza 5⁰ C, co pozwala na rozwój roślin. W Polsce za początek sezonu wegetacyjnego uznaje się moment zakwitnięcia leszczyny i podbiału, za koniec zaś opadanie liści kasztanowca i brzozy.

Średni okres wegetacyjny w warunkach Polski trwa 200 dni, przy czym jego długość jest różna w różnych rejonach.

W przypadku **plantacji zagajników o krótkiej rotacji oraz wieloletnich plantacji trwałych** wykorzystywanych na cele energetyczne uznaje się, że są one utrzymywane zgodnie z dobrą kulturą rolną, jeżeli:

- » są utrzymywane w stanie niezachwaszczonym,
- » są położone w odległości 1,5 m od granicy sąsiedniej działki gruntu, na której została założona taka plantacja lub użytkowanej jako grunt leśny albo w odległości 3 m od granicy sąsiedniej działki gruntu użytkowanej w inny sposób niż leśny.

Grunty rolne nie powinny być porośnięte drzewami i krzewami, za wyjątkiem drzew i krzewów niepodlegających wycięciu na podstawie przepisów o ochronie przyrody, mających znaczenie dla ochrony gleb i wód, niepływających na prowadzoną na nich produkcję rolną. Wymóg ten nie dotyczy gruntów o nachyleniu powyżej 20⁰ oraz łąk i pastwisk, na których jest realizowany program rolnośrodowiskowy, pod warunkiem, że liczba drzew i krzewów nie przekracza 50 szt. na 1 ha.

Za utrzymywane zgodnie z minimalnymi normami uznaje się także grunty, na których znajdują się oczka wodne w rozumieniu przepisów o ochronie gruntów rolnych i leśnych, o łącznej powierzchni mniejszej niż 100 m² w obrębie działki rolnej oraz/lub rowy, nieutwardzone drogi dojazdowe wydzielone w obrębie działek rolnych, pasy zadrzewień, żywopłoty, ściany tarasów, których szerokość w obrębie działki rolnej nie przekracza 2 m i które nie stanowią odrębnej działki ewidencyjnej.

Ponadto w ramach dobrej kultury rolnej zabrania się:

- » wykonywania zabiegów uprawowych i pielęgnacyjnych ciężkim sprzętem rolniczym w okresie wysycenia profilu glebowego wodą,
- » niszczenia drzew będących pomnikami przyrody, objętych ochroną na podstawie przepisów ustawy z dnia 16 kwietnia 2004 r. o ochronie przyrody,
- » niszczenia rowów, których szerokość nie przekracza 2 metrów,
- » niszczenia oczek wodnych w rozumieniu przepisów o ochronie gruntów rolnych i leśnych, o łącznej powierzchni mniejszej niż 100 m² w obrębie działki rolnej,

- » niszczenia siedlisk roślin i zwierząt oraz siedlisk przyrodniczych objętych ochroną w rozumieniu przepisów ustawy z dnia 16 kwietnia 2004 r. o ochronie przyrody,

Należy również pamiętać, iż nawadnianie gruntów rolnych wodą podziemną za pomocą deszczowni lub pobór wody powierzchniowej lub podziemnej w ilości większej niż 5 m³ na dobę w celu nawadniania, jest możliwe tylko po pozyskaniu pozwolenia wodnoprawnego w trybie określonym w przepisach prawa wodnego.

Zasady dobrej kultury rolnej zostały określone w rozporządzeniu Ministra Rolnictwa i Rozwoju Wsi z dnia 11 marca 2010 r. w sprawie minimalnych norm.

10.2 Minimalne wymogi dotyczące stosowania nawozów

Rolnicy realizujący program rolnośrodowiskowy w ramach Programu Rozwoju Obszarów Wiejskich na lata 2007-2013 zobowiązani są do przestrzegania następujących minimalnych wymogów dotyczących stosowania nawozów:

- » niestosowanie nawozów niedopuszczonych do obrotu,
- » niestosowanie dawki nawozu naturalnego większej niż 170 N/ha na 1 ha użytków rolnych w ciągu roku,
- » przechowywanie gnojówki i gnojowicy w szczelnych zbiornikach o pojemności umożliwiającej gromadzenie co najmniej 4 miesięcznej produkcji tego nawozu, a w przypadku obszarów szczególnie narażo-

Zeutrofizowane w wyniku nieprawidłowego stosowania nawozów oczko śródpolne

- nych na zanieczyszczenia związkami azotu pochodzącymi ze źródeł rolniczych (OSN) – w zbiornikach o pojemności umożliwiającej przechowywanie tych nawozów przez okres co najmniej 6 miesięcy; zbiorniki na gnojówkę i gnojowicę muszą być zbiornikami zamkniętymi w rozumieniu przepisów dotyczących warunków technicznych, jakim powinny odpowiadać budowle rolnicze i ich usytuowanie,
- » przechowywanie przez podmioty prowadzące chów lub hodowlę drobiu powyżej 40 000 stanowisk, chów lub hodowlę świń powyżej 2 000 stanowisk dla świń o wadze ponad 30 kg lub 750 stanowisk dla macior nawozów naturalnych, innych niż gnojówka i gnojowica, na nieprzepuszczalnych płytach, zabezpieczonych w taki sposób, aby wycieki nie przedostawały się do gruntu,
  - » przechowywanie przez podmioty prowadzące chów lub hodowlę drobiu powyżej 40 000 stanowisk, chów lub hodowlę świń powyżej 2 000 stanowisk dla świń o wadze ponad 30 kg lub 750 stanowisk dla macior gnojówki i gnojowicy w szczelnych, zamkniętych zbiornikach,
  - » stosowanie nawozów naturalnych o organicznych w postaci stałej oraz płynnej wyłącznie w okresie od dnia 1 marca do dnia 30 listopada, z wyjątkiem nawozów stosowanych na uprawy pod osłonami (szklarnie, inspekty, namioty foliowe),
  - » przykrycie lub wymieszanie z glebą nawozów naturalnych nie później niż następnego dnia po ich zastosowaniu, z wyjątkiem stosowania nawozów w lasach lub na użytkach zielonych,
  - » niestosowanie nawozów:
    - » na glebach zalanych wodą, przykrytych śniegiem lub zamarzniętych do głębokości 30 cm oraz podczas opadów deszczu,
    - » naturalnych w postaci płynnej oraz azotowych na glebach bez okrywy roślinnej, położonych na stokach o nachyleniu większym niż 10%,
    - » naturalnych w postaci płynnej podczas wegetacji roślin przeznaczonych do bezpośredniego spożycia przez ludzi,
  - » niestosowanie nawozów naturalnych w odległości mniejszej niż 20 m od strefy ochronnej źródeł wody, ujęć wody, brzegu zbiorników oraz cieków wodnych, kąpielisk zlokalizowanych na wodach powierzchniowych oraz obszarów morskiego pasa nadbrzeżnego.

10.3 Minimalne wymogi dotyczące stosowania środków ochrony roślin

Rolnicy realizujący program rolnośrodowiskowy w ramach Programu Rozwoju Obszarów Wiejskich na lata 2007-2013 zobowiązani są do przestrzegania następujących minimalnych wymogów dotyczących stosowania środków ochrony roślin:

- » stosowanie wyłącznie środków ochrony roślin dopuszczonych do obrotu, zgodnie z etykietą - instrukcją stosowania, ściśle z podanymi w niej zaleceniami oraz w taki sposób, aby nie dopuścić do zagrożenia zdrowia człowieka, zwierząt lub środowiska,
- » prowadzenie ewidencji zabiegów ochrony roślin i przechowywanie jej co najmniej przez okres 2 lat od dnia wykonania zabiegu ochrony roślin,
- » wykonywanie zabiegów przy użyciu środków ochrony roślin w produkcji rolnej wyłącznie przez osoby, które ukończyły szkolenie w zakresie stosowania środków ochrony roślin i posiadają aktualne zaświadczenie o ukończeniu tego szkolenia,
- » stosowanie środków ochrony roślin wyłącznie sprzętem sprawnym technicznie, który użyty zgodnie z przeznaczeniem zapewnia skuteczne zwalczanie organizmów szkodliwych i nie spowoduje zagrożenia zdrowia człowieka, zwierząt lub środowiska,
- » stosowanie środków ochrony roślin na terenie otwartym przy użyciu opryskiwaczy wyłącznie wtedy, gdy prędkość wiatru nie przekracza 3 m/s, a miejsce stosowania środka ochrony roślin jest oddalone co najmniej o 5 m od krawędzi jezdni dróg publicznych, z wyłączeniem dróg publicznych zaliczanych do kategorii dróg gminnych oraz powiatowych, i co najmniej o 20 m od pasiek, plantacji roślin zielarskich, rezerwatów przyrody, parków narodowych, stanowisk roślin objętych ochroną gatunkową, wód powierzchniowych oraz od granicy wewnętrznego terenu ochrony strefy pośredniej ujęć wody.

10.4 Ochrona środowiska naturalnego

10.4.1 Ochrona dzikiego ptactwa

Ochrona gatunkowa zwierząt, roślin i grzybów wynika z ustawy o ochronie przyrody (Ustawa z dnia 16 kwietnia 2004 r. o ochronie przyrody) i obowiązuje wszystkich rolników, mających gospodarstwa na terenie Polski.

W ramach tego wymogu rolników obowiązują następujące zakazy odnośnie dziko żyjących zwierząt, w tym ptaków:

- » zakaz zabijania, okaleczania, chwytania, transportu, pozyskiwania, przetrzymywania i posiadania żywych zwierząt,
- » zakaz zbierania, przetrzymywania i posiadania zwierząt martwych, w tym spreparowanych, a także ich części i produktów pochodnych,
- » zakaz niszczenia jaj ptasich, postaci młodocianych i form rozwojowych,
- » zakaz niszczenia siedlisk i ostoi,
- » zakaz niszczenia gniazd, mrowisk, nor, lęgówisk, żeremi, tam, tarlisk, zimowisk i innych schronień,

- » zakaz wybierania jaj,
- » zakaz preparowania martwych zwierząt lub ich części, również znalezionych,
- » zakaz zbywania, nabywania, oferowania do sprzedaży, wymiany i darowizny zwierząt żywych, martwych, przetworzonych i spreparowanych, a także ich części i produktów pochodnych,
- » zakaz przywożenia z zagranicy i wywożenia poza granice kraju zwierząt żywych, martwych, przetworzonych i spreparowanych, a także ich części produktów pochodnych,
- » zakaz umyślnego płoszenia i niepokojenia,
- » zakaz filmowania, fotografowania i obserwacji, mogących powodować ich płoszenie lub niepokojenie,
- » zakaz przemieszczania z miejsc regularnego przebywania na inne miejsca,
- » zakaz przemieszczania urodzonych i hodowanych w niewoli do stanowisk naturalnych.

Dodatkowo zabrania się wypalania łąk, pastwisk i nieużytków, rowów, pasów przydrożnych, szlaków kolejowych i szuwarów, które niszczą w sposób całkowity występującą bioróżnorodność.

Rolników, którzy posiadają gospodarstwa na obszarach Natura 2000, oprócz zakazów wyżej wymienionych, obowiązują także wymogi wynikające z dyrektywy Parlamentu Europejskiego i Rady 2009/147/WE z dnia 30 listopada 2009 w sprawie ochrony dzikiego ptactwa, na mocy której utworzono w Polsce Obszary Specjalnej Ochrony Ptaków (OSO).

Głównym celem Dyrektywy Ptasiej, a tym samym utworzenia ostoi ptasich, jest ochrona i zachowanie wszystkich populacji ptaków naturalnie występujących w stanie dzikim, prawne uregulowanie zasad handlu i pozyskiwania ptaków łownych oraz przeciwdziałanie niedopuszczalnym metodom ich łapania i zabijania. Ochronie podlegają miejsca lęgowe, pierzowiska, zimowiska oraz miejsca odpoczynku. Ponadto dyrektywa zobowiązuje do stosowania zasad zrównoważonego gospodarowania w miejscach występowania ptaków, poprzez zachowanie siedlisk, odtwarzanie siedlisk przekształconych, tworzenie obszarów szczególnie chronionych i ustalenia zasad polowania na ptactwo łowne.

Dla Obszarów Szczególnej Ochrony Ptaków (ostoje ptasie) sporządzane są plany zadań ochronnych lub plany ochrony i rolnik posiadający gospodarstwo na takim obszarze musi przestrzegać zaleceń zawartych w planie zadań ochronnych lub planie ochrony.

10.4.2 Ochrona siedlisk przyrodniczych oraz dzikiej fauny i flory

Podobnie jak w przypadku ochrony ptaków, przy ochronie siedlisk przyrodniczych oraz dzikiej fauny i flory, wszystkich rolników obowiązują zakazy wynikające z ustawy o ochronie przyrody, odnośnie dziko występujących roślin i grzybów.

Wymogi dotyczące dziko żyjących roślin objętych ochroną gatunkową:

- » zakaz zrywania, niszczenia i uszkodzania,
- » zakaz niszczenia ich siedlisk i ostoi,
- » zakaz dokonywania zmian stosunków wodnych, stosowania środków chemicznych oraz niszczenia ściółki leśnej i gleby w ostojach,
- » zakaz pozyskiwania, zbioru, przetrzymywania, posiadania, preparowania i przetwarzania całych roślin oraz grzybów i ich części,
- » zakaz zbywania, nabywania, oferowania do sprzedaży, wymiany i darowizny roślin i grzybów żywych, martwych, przetworzonych i spreparowanych oraz ich części i produktów pochodnych,
- » zakaz przywożenia z zagranicy oraz wywożenia poza granice kraju roślin i grzybów żywych, martwych, przetworzonych i spreparowanych oraz ich części i produktów pochodnych.

Dodatkowo zabrania się wypalania łąk, pastwisk i nieużytków, rowów, pasów przydrożnych, szlaków kolejowych i szuwarów, które niszczą w sposób całkowity występującą bioróżnorodność oraz niszczenia gniazd, mrowisk, nor, lęgówisk, żeremi, tam, tarlisk, zimowisk i innych schronień dla zwierząt.

Torfowisko z rosiczką okrągłolistną – prawnie chronione siedlisko i gatunek

Rolników posiadających gospodarstwa na obszarze Natura 2000, oprócz zakazów wyżej wymienionych, obowiązują także wymogi wynikające z Dyrektywy Rady z dnia 21 maja 1992 r. w sprawie ochrony siedlisk przyrodniczych oraz dzikiej fauny i flory, na mocy której utworzone zostaną Specjalne Obszary Ochrony Siedlisk (ostoje siedliskowe), będące obecnie w fazie projektu.

Celem dyrektywy siedliskowej jest zapewnienie różnorodności przyrodniczej w krajach Unii Europejskiej, poprzez zachowanie siedlisk naturalnych oraz gatunków dzikiej flory i fauny w stanie sprzyjającym ochronie i z możliwością działań odtwarzających taki stan.

Podobnie jak w przypadku ostoi ptasich, rolników posiadających gospodarstwa na obszarze ostoi siedliskowych będą obowiązywały wymogi dodatkowe, wynikające z planów zadań ochronnych lub planów ochrony.

Na obszarach Natura 2000 działalność gospodarcza, rolnicza, leśna, łowiecka i rybacka nie podlegają ograniczeniom, o ile nie zagrażają one zachowaniu siedlisk przyrodniczych oraz siedlisk roślin lub zwierząt oraz nie wpływają w sposób istotny negatywnie na gatunki roślin i zwierząt, dla których ochrony został wyznaczony obszar Natura 2000.

10.4.3 Ochrona wód gruntowych przed zanieczyszczeniami spowodowanymi przez niektóre substancje niebezpieczne

W gospodarstwie rolnym używa się wielu substancji, które stosowane w sposób niewłaściwy mogą stanowić zagrożenie dla czystości wody, a tym samym zdrowia publicznego.

Należą do nich:

- A. środki ochrony roślin,
- B. oleje odpadowe,
- C. oleje napędowe, opałowe i benzyna,
- D. ścieki,
- E. substancje niebezpieczne,
- F. odpady.

A. Środki ochrony roślin należy przechowywać w sposób zabezpieczający przed przedostaniem się substancji szkodliwych do gleby i wód podziemnych.

Zasady dotyczące przechowywania środków ochrony roślin i opakowań po nich:

- » magazynowanie większych ilości środków ochrony roślin tylko w odpowiednich, oznakowanych pomieszczeniach, przy niewielkich ilościach pestycydów do ich przechowywania może służyć szafa lub skrzynia, zamykane i wyposażone w szczelne dno oraz odpowiednio oznakowane,

- » środki ochrony roślin należy przechowywać tylko w oryginalnych opakowaniach, oznakowanych etykietą – instrukcją stosowania środka ochrony roślin,
- » niewykorzystane pestycydy po zakończonej pracy oraz opakowania po nich muszą być natychmiast umieszczone w miejscu przeznaczonym do ich przechowywania,
- » szafy, skrzynie lub pomieszczenia przeznaczone do przechowywania środków ochrony roślin należy odpowiednio zabezpieczyć,
- » opakowania po pestycydach powinny być dokładnie opróżnione z zawartości,
- » opakowania, które nadają się do mycia, należy trzykrotnie przepłukać wodą, a wodę z płukania wlać do opryskiwacza i zużyć na polu, na którym dany środek był używany,
- » opróżnione i przepłukane opakowania powinny być gromadzone w worku foliowym lub specjalnie do tego przeznaczonym plastikowym pojemniku i przechowywane z daleka od osób niepowołanych oraz żywności i pasz,
- » opróżnione, przepłukane i zabezpieczone opakowania należy dostarczyć do punktu sprzedaży środków ochrony roślin, w których zakupiono dane środki, jeżeli taki obowiązek wynika z etykiety – instrukcji stosowania środka ochrony roślin.

B. Oleje odpadowe to oleje powstałe w wyniku działalności rolniczej. Jeżeli rolnik nie jest w stanie sam wykonać regeneracji olejów lub odzysku, wówczas powinien przekazać je podmiotowi, który zagospodaruje je zgodnie z prawem.

Zasady dotyczące zbierania i przechowywania olejów odpadowych w gospodarstwie:

- » oleje odpadowe należy zbierać i magazynować selektywnie w sposób bezpieczny dla środowiska, zgodnie z wymaganiami wynikającymi ze sposobu ich przemysłowego wykorzystania lub unieszkodliwiania, do czasu przekazania upoważnionemu podmiotowi,
- » podczas zbierania i magazynowania olejów odpadowych nie wolno ich mieszać z innymi odpadami i substancjami, szczególnie z odpadami stałymi, odpadami PCB⁹, olejami napędowymi i opałowymi, płynami chłodniczymi i hamulcowymi oraz innymi substancjami i preparatami chemicznymi nie będącymi olejami,
- » oleje odpadowe zbiera się do szczelnych pojemników, wyraźnie oznaczonych i wykonanych z materiałów trudnopalnych, odpornych na

---

⁹ Związki chemiczne wykorzystywane jako ciecz elektroizolacyjne w kondensatorach transformatorowych, stosowane też jako oleje smarne, kondensatorowe i dodatki do klejów trudno rozkładające się w środowisku.

działanie olejów odpadowych, które odprowadzają ładunki elektryczności statycznej i wyposażone są w szczelne zamknięcia, zabezpieczone przed stłuczeniem,

- » pojemniki na oleje odpadowe mogą być stosowane w rotacji pomiędzy wytwórcą odpadu a ich kolejnym posiadaczem oraz miejscem odzysku lub unieszkodliwienia,
- » miejsce do magazynowania olejów powinno być utwardzone, zabezpieczone przed zanieczyszczeniami gruntu i opadami atmosferycznymi oraz wyposażone w urządzenia do zbierania wycieków,
- » dostęp do miejsca, w którym magazynuje się oleje odpadowe powinien mieć tylko właściciel pojemnika oraz podmiot odbierający.

C. Zasady dotyczące postępowania z olejami napędowymi, opałowymi i benzyną:

- » muszą być przechowywane w pojemnikach zagłębionych w ziemi i zabezpieczonych przed przenikaniem do gruntu lub w pojemnikach umieszczonych w miejscu zadaszonym, na utwardzonym i nieprzepuszczalnym podłożu, wyraźnie oznakowanym,
- » miejsce, w którym przechowywane są oleje napędowe, opałowe i benzyna powinny być wyposażone w pompę do przepompowywania olejów do specjalnych pojemników przystosowanych i przeznaczonych wyłącznie do napełniania zbiorników ciągników i innych urządzeń oraz środków do zbierania rozlanych olejów, taki jak np. suche trociny, torf czy piasek.

D. Ścieki zgodnie z ustawą Prawo Wodne to:

- » wody zużyte, w szczególności na cele bytowe lub gospodarcze,
- » ciekłe odchody zwierzęce, z wyjątkiem gnojówki i gnojowicy przeznaczonych do wykorzystania rolniczego zgodnie z ustawą o nawozach i nawożeniu,
- » wody opadowe lub roztopowe, ujęte w otwarte lub zamknięte systemy kanalizacyjne, pochodzące z powierzchni zanieczyszczonych o trwałej nawierzchni, w szczególności z miast, terenów usługowych i składowych oraz dróg i parkingów,
- » wody odciekowe ze składowisk odpadów i miejsc ich magazynowania,
- » wody wykorzystane, odprowadzane z obiektów chowu lub hodowli ryb łososiowatych,
- » wody wykorzystane, odprowadzane z obiektów chowu lub hodowli ryb innych niż łososiowate albo innych organizmów wodnych.

E. Substancje niebezpieczne to związki fluoroorganiczne i substancje, które mogą tworzyć takie związki w środowisku wodnym; związki fosforoorganiczne; związki cynoorganiczne; substancje, które posiadają właściwości rakotwórcze, mutagenne lub teratogenne w środowisku wodnym lub poprzez środowisko wodne; rtęć i jej związki, kadm i jego związki; oleje mineralne i węglowodory; związki fosforoorganiczne, cyjanki, związki cynoorganiczne, oleje mineralne, węglowodory oraz pierwiastki niemetaliczne oraz metale i ich związki: cynk, miedź, nikiel, chrom, ołów, selen, arsen, antymon, molibden, tytan, cyna, bar, beryl, bor, uran, wanad, kobalt, tal, tellur, srebro; biocydy i ich pochodne niewystępujące w wykazie I; substancje mające szkodliwy wpływ na smak lub zapach wody gruntowej i związki odpowiedzialne za powstawanie tych substancji w takiej wodzie i czynienie jej niezdatną do spożycia przez ludzi; toksyczne lub trwałe związki organiczne krzemu oraz substancje, które mogą powodować tworzenie się takich związków w wodzie, z wyjątkiem tych, które są biologicznie nieszkodliwe lub które w wodzie szybko przekształcają się w substancje nieszkodliwe; związki nieorganiczne fosforu oraz fosfor w stanie wolnym; fluorki; amoniak i azotyny.

F. Odpady są w tzw. kategoriach Q. W przypadku zasady wzajemnej zgodności brane są pod uwagę następujące kategorie:

- » Q4 – substancje lub przedmioty rozlane, rozsypane, zgubione lub które uległy innemu zdarzeniu losowemu (np. zanieczyszczone wskutek wypadku lub powstałe wskutek prowadzenia akcji ratowniczej),
- » Q5 – substancje lub przedmioty zanieczyszczone lub zabrudzone w wyniku planowych działań (np. materiały z opakowań – odpady opakowaniowe, pojemniki, pozostałości z czyszczenia, itp.),
- » Q7 – substancje niespełniające już swojej funkcji (np. zanieczyszczone kwasy, zanieczyszczone rozpuszczalniki, oleje przepracowane, itp.),
- » Q9 – pozostałości z procesów usuwania zanieczyszczeń (np. osady ściekowe, szlamy z płuczek, pyły z filtrów, zużyte filtry, itp.),
- » Q14 – substancje lub przedmioty niemające dalszego zastosowania (np. odpady z rolnictwa, gospodarstw domowych, odpady biurowe, itp.).

10.4.4 Stosowanie osadów ściekowych

Komunalne osady ściekowe, w świetle ustawy o odpadach, to pochodzący z oczyszczalni ścieków osad z komór fermentacyjnych oraz innych instalacji służących do oczyszczania ścieków komunalnych oraz innych ścieków o składzie zbliżonym do składu ścieków komunalnych. Osady ściekowe przed wykorzystaniem m.in. w rolnictwie powinny być poddane odpowiedniej obróbce biologicznej, chemicznej i termicznej lub innemu

procesowi, który pozwoli na obniżenie ich podatności na gnicie i wyeliminuje zagrożenie dla środowiska.

Osady muszą spełniać odpowiednie normy sanitarne oraz nie przekraczać określonej zawartości metali ciężkich.

Wytwórca osadów ściekowych odpowiada za poddanie ich badaniom oraz za przeprowadzenie badania gleby na krótko przed zastosowaniem na niej osadu i przekazanie rolnikowi wyników tych badań wraz z informacją o dawkach, jakie może rolnik zastosować na poszczególnych gruntach. Takie badanie gleby, na której stosuje się osady ściekowe, wykonuje się raz w roku. Dodatkowym obowiązkiem wytwórcy osadu jest prowadzenie karty ewidencji komunalnych osadów ściekowych, w której oprócz danych o składzie i właściwościach osadu, zawarte są także informacje o ilości przekazywanego osadu i dane osoby przyjmującej. Taka karta sporządzana jest w dwóch jednobrzmiących egzemplarzach – dla wytwórcy i rolnika.

Przed zastosowaniem osadu ściekowego w rolnictwie należy dla każdej jego partii ustalić dawkę, uwzględniając rodzaj gruntu, sposób jego użytkowania, zapotrzebowanie roślin na fosfor i azot oraz jakość komunalnego osadu ściekowego.

Wymogi dotyczące wykorzystywania komunalnych osadów ściekowych to zakaz ich stosowania:

- » na gruntach wykorzystywanych do upraw pod osłonami,
- » na gruntach, na których rosną rośliny sadownicze i warzywa, z wyjątkiem drzew owocowych,

- » na gruntach przeznaczonych pod uprawę roślin jagodowych i warzyw, których części jadalne bezpośrednio stykają się z ziemią i są spożywane w stanie surowym – w ciągu 18 miesięcy poprzedzających zbiory i w czasie zbiorów,
- » na łąkach i pastwiskach,
- » na terenach zalewowych, czasowo podtopionych i bagiennych,
- » na terenach czasowo zamrożonych i pokrytych śniegiem,
- » na gruntach o dużej przepuszczalności, tzn. pisakach luźnych i słabogliniastych oraz pisakach gliniastych lekkich, jeżeli poziom wód gruntowych znajduje się na głębokości mniejszej niż 1,5 metra poniżej powierzchni gruntu,
- » na obszarach ochronnych zbiorników wód podziemnych,
- » w pasie gruntu o szerokości 50 m bezpośrednio przylegającego do brzegów jezior i cieków,
- » na terenach położonych w odległości mniejszej niż 100 m od ujęć wody, domu mieszkalnego lub zakładu produkcji żywności,
- » na wewnętrznych terenach ochrony pośredniej stref ochronnych ujęć wody,
- » na gruntach rolnych o spadku przekraczającym 10%,
- » na obszarach parków narodowych i rezerwatów przyrody,
- » na terenach objętych pozostałymi formami ochrony przyrody nie wymienionymi w poprzednim punkcie, jeżeli osady ściekowe zostały wytworzone poza tymi terenami,
- » podczas wegetacji roślin przeznaczonych do bezpośredniego spożycia przez ludzi,
- » na glebach o pH mniejszym niż 5,6.

10.4.5 Ochrona wód podziemnych przed zanieczyszczeniami powodowanymi przez azotany pochodzenia rolniczego

To zagadnienie dotyczy rolników, którzy posiadają gospodarstwa na obszarach szczególnie narażonych na zanieczyszczenia związkami azotu pochodzącymi ze źródeł rolniczych, czyli OSN.

Obecnie w Polsce znajduje się 19 obszarów OSN. Dla każdego z obszarów właściwy terytorialnie Regionalny Zarząd Gospodarki Wodnej opracował program działań, którego celem jest ograniczenie odpływu azotu ze źródeł rolniczych.

Rozporządzenie Ministra Środowiska z dnia 23 grudnia 2002 r. w sprawie szczegółowych wymagań, jakim powinny odpowiadać programy działań mających na celu ograniczenie odpływu azotu ze źródeł rolniczych określa szczegółowe wymagania dla tych programów, w szczególności dotyczące stosowania i przechowywania nawozów naturalnych, ograniczeń

w nawożeniu, sporządzania planów nawożenia, użytkowania gruntów, wymaganej dokumentacji na potrzeby kontroli, i monitorowania działań wynikających z programu, terminów wprowadzania poszczególnych działań w życie i okresu ich obowiązywania.

Wymagania zawarte w programach działań dla poszczególnych obszarów mogą być różne, stąd posiadając gospodarstwo na konkretnym obszarze OSN należy zapoznać się z konkretnym programem działań.

Zasady postępowania na obszarach OSN w zakresie przechowywania nawozów i kiszonek:

- » nawozy naturalne w postaci stałej (obornik) powinny być przechowywane w pomieszczeniach inwentarskich o nieprzepuszczalnym podłożu lub nieprzepuszczalnych płytach obornikowych, zabezpieczonych przed ewentualnymi wyciekami do gruntu oraz posiadającymi instalację odprowadzającą wyciek do szczelnych zbiorników. Pojemność płyty obornikowej powinna zapewnić możliwość gromadzenia i przechowywania obornika przez okres, w jakim faktycznie obornik jest składowany, jednak nie krótszy niż 6 miesięcy. Minimalna powierzchnia płyty może być mniejsza, o ile zwierzęta przebywają na pastwisku, proporcjonalnie do czasu przebywania zwierząt na pastwisku;. W przypadku utrzymywania zwierząt na głębokiej ściółce płyta obornikowa nie jest wymagana, o ile szczegółowe programy działań nie stanowią inaczej,
- » nawozy naturalne w postaci płynnej – gnojówka i gnojowica – powinny być przechowywane w szczelnych zbiornikach, o ile szczegółowe programy działań nie określają dodatkowych wymagań dla tych zbiorników. Pojemność zbiorników na gnojówkę lub gnojowicę musi starczyć na przechowywanie jej przez okres co najmniej 6 miesięcy,
- » kiszunki produkowane w gospodarstwie powinny być przechowywane w specjalnych zbiornikach, silosach, na płytach, w belach lub rękawach foliowych umieszczonych w odpowiedniej odległości od zabudowań i granic zagrody wiejskiej oraz otwartych składowisk nawozów naturalnych. Soki kiszunkowe, powstałe przy zakiszaniu świeżej zielonej masy roślin powinny być odprowadzane do studzienek zbiorczych, stanowiących integralną część składową silosów lub zabezpieczone w inny sposób uniemożliwiający wyciek do gruntu.

Zasady prowadzenia dokumentacji na obszarach OSN:

- » sporządzanie planu nawożenia, który zawiera prawidłowe dawki nawozów na poszczególne pola i rośliny z uwzględnieniem odczynu i zasobności gleby. Odczyn i zasobność gleby określa się na podstawie analizy gleby, wykonywanej raz na 4 lata przez Okręgowe Stacje

Chemiczno-Rolnicze. Plan nawożenia powinien uwzględniać zapotrzebowanie roślin na składniki pokarmowe, odczyn i zasobność gleby w składniki mineralne, źródła składników nawozowych w gospodarstwie, w tym nawozy organiczne i mineralne, zapotrzebowanie na nawozy mineralne,

- » posiadanie umowy dzierżawy/najmu/użyczenia użytków rolnych, jeżeli powierzchnia gospodarstwa jest niewystarczająca do prawidłowego zagospodarowania wytwarzanych w tym gospodarstwie nawozów naturalnych,
- » posiadanie umowy zbytu/sprzedazy nawozów naturalnych produkowanych w gospodarstwie rolnym, jeżeli produkcja nawozów naturalnych w tym gospodarstwie jest zbyt duża w stosunku do powierzchni gospodarstwa.

Dawka nawozów naturalnych stosowanych w gospodarstwie rolnym nie może przekraczać 170 kg azotu na hektar użytku rolnego.

Zasady stosowania nawozów na obszarach OSN to:

- » zakaz stosowania nawozów na glebach zalanych wodą, przykrytych śniegiem lub zamrzniętych (zakaz ten nie dotyczy stosowania nawozów w stawach rybnych),
- » zakaz stosowania nawozów naturalnych w postaci płynnej oraz azotowych na glebach bez okrywy roślinnej, położonych na stokach o nachyleniu większym niż 10%,
- » zakaz stosowania nawozów naturalnych w postaci płynnej podczas wegetacji roślin przeznaczonych do bezpośredniego spożycia przez ludzi,
- » zakaz stosowania nawozów innych niż obornik na pastwiskach, a szczególnie nawozów zawierających produkty uboczne pochodzenia zwierzęcego i dodatki do wzbogacania gleby (mączki mięsne i mięsno-kostne).

Pozostałe wymagania dotyczące stosowania nawozów:

- » nawozy naturalne oraz organiczne w postaci stałej oraz płynnej nie mogą być stosowane w okresie od 1 grudnia do 28 lutego (ograniczenie to nie dotyczy upraw pod osłonami, czyli w szklarniach, inspektach i namiotach foliowych),
- » nawozy naturalne w postaci stałej mogą być stosowane podczas wegetacji roślin (pogłównie) tylko na użytkach zielonych i na wieloletnich uprawach polowych,
- » nawozy naturalne stosowane na gruntach ornych powinny być przykryte lub wymieszane z glebą nie później niż następnego dnia po ich zastosowaniu, z wyjątkiem nawozów stosowanych na użytkach zielonych,

- » nawozy naturalne mogą być stosowane w odległości co najmniej 20 m od strefy ochronnej źródeł, ujęć wody, brzegu zbiorników oraz cieków wodnych, kąpielisk zlokalizowanych na wodach powierzchniowych oraz obszarów morskiego pasa nadbrzeżnego,
- » nawozy należy stosować zgodnie z zasadami określonych w szczegółowych programach działań ustanowionych dla poszczególnych obszarów OSN.

10.5 Identyfikacja i rejestracja zwierząt

Podstawowym celem systemu rejestracji identyfikacji i rejestracji (IRZ) zwierząt jest możliwość ustalenia miejsc pobytu i przemieszczania zwierząt, a także zapewnienie bezpieczeństwa żywności zgodnie z wymogami Unii Europejskiej, uzyskanie pełnego dostępu do rynku produktów pochodzenia zwierzęcego innych państw członkowskich oraz wspieranie służb hodowlanych.

System IRZ, który obejmuje bydło, owce, kozy i świnie (za wyjątkiem posiadania jednej świnie na użytek własny), składa się z:

- » rejestru zwierząt gospodarskich oznakowanych i siedzib stada tych zwierząt,
- » znaków identyfikacyjnych (bydło, owce, kozy i świnie) lub tatuaży (owce i świnie),
- » paszportów bydła,
- » ksiąg rejestracji prowadzonych przez posiadacza w siedzibie stada, odrębnie dla poszczególnych gatunków zwierząt,
- » dokumentacji przewozowej (w przypadku owiec i kóz).

Podstawowe obowiązki posiadacza zwierząt to:

- » zgłoszenie się do Agencji Restrukturyzacji i Modernizacji Rolnictwa w celu otrzymania numeru producenta,
- » rejestracja siedziby stada,
- » prawidłowe oznakowanie zwierząt i zgłoszenie ich do rejestru,
- » zgłaszanie zdarzeń dotyczących zwierząt gospodarskich oznakowanych,
- » prowadzenie księgi rejestracji w każdej siedzibie stada, odrębnej dla poszczególnych gatunków zwierząt oznakowanych,
- » prowadzenie spisu owiec/kóz w stadzie przynajmniej raz na 12 miesięcy.

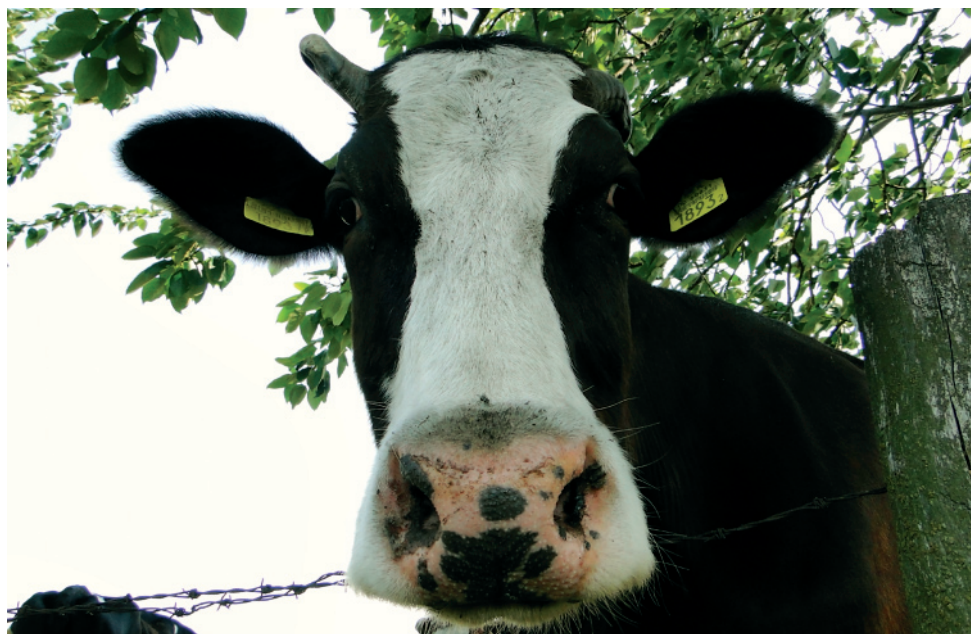
10.5.1 Oznakowanie zwierząt

Oznakowanie bydła polega na założeniu na obu małżowinach usznych kolczyków z numerem identyfikacyjnym zwierzęcia, umożliwiającym dokonanie identyfikacji każdej sztuki zwierzęcia gospodarskiego.

Oznakowanie owiec/kóz to także założenie na obu małżowinach usznych kolczyków z numerem identyfikacyjnym, natomiast zwierzęta urodzone po 31 grudnia 2009 r. i przeznaczone do handlu muszą posiadać na lewym uchu kolczyk z numerem identyfikacyjnym, natomiast na prawym kolczyk zawierający elektroniczny identyfikator z numerem zwierzęcia.

Oznakowanie świń polega na wytatuowaniu numeru identyfikacyjnego lub założeniu na lewą małżowinę uszną kolczyka z numerem.

Numery identyfikacyjne bydła, owiec i kóz są indywidualnymi numerami zwierząt, natomiast numer identyfikacyjny świni jest numerem siedziby stada, w której zwierzę się urodziło lub w której po raz pierwszy zostało zgłoszone do rejestru.

Kolczyki do oznakowania zwierząt gospodarskich rolnik może zakupić z wyprzedzeniem, po złożeniu stosownego wniosku do kierownika biura powiatowego Agencji. Po otrzymaniu odpowiedzi na wniosek o przydzielenie puli numerów (z pieczętką „autoryzowane do produkcji”) należy zwrócić się z przydzieloną pulą numerów identyfikacyjnych do jednego ze znajdujących się na liście Agencji dostawców kolczyków. Takie samo postępowanie dotyczy zamawiania duplikatów kolczyków.

Bydło powinno być oznakowane i zgłoszone w Agencji w terminie 7 dni od urodzenia zwierzęcia, owce i kozy w terminie do 180 dni od urodzenia, świnie zaś niezwłocznie po urodzeniu, jednak nie później niż przed dniem opuszczenia przez zwierzę siedziby stada.

Zwierzęta przywiezione z krajów Unii Europejskiej przy wjeździe do Polski zachowują dotychczasowe oznakowanie – nie wolno usuwać kolczyka ani zastępować go innym. Jeżeli kolczyk ulegnie uszkodzeniu lub zostanie zgubiony, należy złożyć zamówienie na jego duplikat. Zwierzęta przywiezione spoza krajów członkowskich otrzymują nowy numer identyfikacyjny.

10.5.2 Rejestr koniowatych

Zgodnie z ustawą o systemie identyfikacji i rejestracji zwierząt, rejestracją koni zajmuje się podmiot prowadzący księgi hodowlane, tj. Polski Związek Hodowców Koni (PZHK) poprzez Związki Okręgowe/Wojewódzkie.

PZHK od 1 lipca 2003 r. identyfikuje i wydaje paszporty koniom następujących ras: małopolska, wielkopolska, polski koń szlachetny półkrwi, śląska, polski koń zimnokrwisty, hucuł, konik polski oraz konie wpisane do rejestru kuców i koni małych.

W celu otrzymania paszportu dla konia należy zwrócić się do właściwego ze względu na miejsce stacjonowania koni Okręgowego/Wojewódzkiego Związku Hodowców Koni i wypełnić formularz „Zgłoszenie konia do rejestru” (druki dostępne także w punktach kopulacyjnych oraz starostwach powiatowych). Po wpłynięciu takiego zgłoszenia pracownik OZHK lub osoba działająca z upoważnienia OZHK i legitymująca się stosownym pełnomocnictwem udaje się do stajni, gdzie dokonuje opisu zgłaszanego konia.

Paszport wydawany jest najpóźniej 60 dni od daty zarejestrowania konia i można go odebrać osobiście lub otrzymać listem poleconym.

10.6 Zdrowie publiczne, zdrowie zwierząt, zgłaszanie niektórych chorób oraz zdrowotność roślin

10.6.1 Zdrowotność roślin

Zdrowotność roślin to zbiór zasad dotyczących stosowania środków ochrony roślin. Środki ochrony roślin to substancje chemiczne, zwane inaczej pestycydami, które służą do ochrony roślin przed zagrożeniem biologicznym.

Pestycydy dzielimy na:

- » zoocydy – środki zwalczania szkodników zwierzęcych, wśród których wyróżnia się:
  - » insektycydy – zwalczające owady,
  - » rodentycydy – zwalczające gryzonie,
  - » moluskocydy – zwalczające mięczaki,
  - » nematocydy – zwalczające nicienie,
  - » larwicydy – zwalczające larwy,
  - » aficydy – zwalczające mszyce,
  - » owicydy – zwalczające jaja owadów i roztoczy;
- » fungicydy – środki do zwalczania grzybów,
- » herbicydy – środki chwastobójcze,
- » reterdenty – środki regulujące wzrost (stymulujące lub hamujące procesy życiowe):
  - » defolianty – środki odlistniające rośliny,
  - » desykanty – środki do wysuszenia roślin,
  - » defloranty – środki do usuwania nadmiaru kwiatów;
- » akarycydy – środki zwalczające roztocza,
- » algicydy – środki zwalczające glony,
- » bakteriocydy – środki do zwalczania bakterii,
- » atraktanty – środki zwabiające,
- » repelenty – środki odstrasżające.

Środki ochrony roślin w przypadku nieprawidłowego przechowywania lub użycia mogą stanowić poważne zagrożenie zarówno dla ludzi i zwierząt, jak i całego środowiska. Dlatego też zastosowanie pestycydów powinno mieć miejsce tylko w przypadku, gdy zarówno metody biologiczne jak i agrotechniczne nie przynoszą spodziewanych efektów.

Bezpieczną metodą walki ze szkodnikami jest integrowana ochrona roślin, polegająca na łączeniu różnych metod biologicznych, chemicznych i agrotechnicznych, które utrzymują populację agrofagów poniżej progu szkodliwości, z mniejszym zastosowaniem chemii. Pierwszą czynnością, jaką powinno się wykonać przed użyciem środków chemicznych jest rozpoznanie agrofaga (chwasty, choroby, szkodniki), którego występowanie

należy ograniczyć oraz upewnienie się, że nasilenie jego wstępowania przekracza próg szkodliwości.

Zasady postępowania ze środkami ochrony roślin:

- » do ochrony roślin można stosować tylko środki dopuszczone do obrotu i tylko zgodnie z etykietą – instrukcją, znajdującą się na opakowaniu, która zawiera następujące informacje: nazwę produktu, który uzyskał zezwolenie do stosowania, nazwę podmiotu wprowadzającego dany środek ochrony roślin, nazwę produktu i formy użytkowej, zawartość substancji aktywnej, numer zezwolenia, opis działania środka, zakres stosowania, terminy i dawki, okres karencji, okres prewencji dla ludzi, zwierząt i pszczół, sporządzanie cieczy użytkowej, przechowywanie, warunki bezpiecznego stosowania środka, antidotum oraz pomoc medyczna,
- » osoba wykonująca zabiegi przy użyciu środków ochrony roślin musi mieć ukończone szkolenie z tego zakresu, potwierdzone zaświadczeniem, które jest ważne przez okres 5 lat,
- » sprzęt służący do stosowania środków ochrony roślin musi być sprawny technicznie, badany co najmniej raz na 3 lata, a przeprowadzone badania musi być potwierdzone zaświadczeniem wydanym przez jednostkę upoważnioną do przeprowadzania kontroli oraz znakiem kontrolnym, naklejonym na opryskiwacz,
- » środki ochrony roślin oraz opakowania po nich powinny być przechowywane w specjalnych magazynach lub pomieszczeniach wydzielonych i zabezpieczonych przed dostępem osób niepowołanych,
- » gospodarstwo wykonujące zabiegi przy użyciu środków ochrony roślin zobowiązane jest do prowadzenia dokumentacji, zawierającej nazwę rośliny, produktu roślinnego lub przedmiotu, powierzchnię uprawy roślin lub obiektów magazynowych, powierzchnię, na której są wykonywane zabiegi środkami ochrony roślin oraz terminy wykonywania tych zabiegów, nazwę stosowanych pestycydów i ich dawki, przyczyny zastosowania środka ochrony roślin. Dokumentacja musi być przechowywane przez okres co najmniej 2 lat od daty ostatniego wykonania zabiegu.

10.6.2 Zdrowie zwierząt

Zdrowie zwierząt to przede wszystkim zakaz stosowania związków o działaniu hormonalnym, tyreostatycznym oraz beta-agonistycznym. Związki o działaniu tyreostatycznym powodują zahamowanie produkcji hormonów tarczycy, a tym samym sprzyjają przyrostowi masy ciała. Związki o działaniu beta-agonistycznym wpływają na kurczliwość śluzówki macicy i są stosowane w celu przyspieszenia porodu.

Wszystkie te związki są substancjami chemicznymi, które odkładają się w mięsie, wpływając na obniżenie jakości środków spożywczych pochodzenia zwierzęcego. Nieodpowiednie stosowanie ww. związków może stanowić poważne zagrożenie dla ludzkiego zdrowia, dlatego wprowadza się zakaz ich stosowania. Wyjątkowe zastosowanie środków leczniczych bazujących na zakazanych związkach jest możliwe tylko w ściśle określonych (przez weterynarza) przypadkach i koniecznie odnotowane w księdze leczenia stada.

Jednym z ważniejszych wymogów zdrowotności zwierząt jest prowadzenie dokumentacji leczenia zwierząt w postaci „Książki leczenia zwierząt gospodarskich oraz zwierząt, z których pozyskane tkanki lub produkty są przeznaczone do spożycia przez ludzi/ewidencja leczenia zwierząt”. Książka leczenia zwierząt powinna być przechowywana w gospodarstwie przez 3 lata od daty dokonania w niej ostatniego wpisu.

Wymogi dotyczące zdrowotności zwierząt:

- » zabrania się podawania zwierzętom gospodarskim, zwierzętom dzikim utrzymywanym przez człowieka oraz zwierzętom akwakultury¹⁰ substancji o działaniu tyreostatycznym, stilbenów¹¹, pochodnych stilbenów, ich soli i estrów, substancji o działaniu beta-agonistycznym, oestradiolu 17-beta i jego pochodnych estropodobnych, substancji o działaniu estrogenym innych niż oestradiol 17-beta i jego pochodne estropodobne oraz o działaniu androgenym lub gestagenym,
- » zakaz utrzymywania zwierząt akwakultury, w których organizmie znajdują się lub zostały wykryte substancje wymienione powyżej, za wyjątkiem sytuacji, gdy substancje te podawane są w celach leczniczych,
- » zakaz umieszczania na rynku lub dokonywania uboju zwierząt gospodarskich, zwierząt dzikich lub zwierząt akwakultury utrzymywanych przez człowieka jako zwierzęta gospodarskie, w których organizmach znajdują się lub zostały wykryte substancje wyżej wymienione lub produktów pochodzących od tych zwierząt,
- » zakaz wprowadzania na rynek mięsa lub produktów pochodzenia zwierzęcego pochodzących z lub od zwierząt, którym podawane były substancje o działaniu estrogenym, androgenym lub gestagenym, jeżeli przed dokonaniem uboju zwierzęcia nie przestrzegano okresu karencji wymaganego dla wydalenia z organizmu tych substancji.

---

¹⁰ Chów lub hodowla organizmów wodnych z zastosowaniem technik zwiększających produkcję tych organizmów, wykraczających poza naturalną zdolność środowiska.

¹¹ Organiczne związki chemiczne z grupy nienasyconych węglowodorów.

Weterynaryjne środki lecznicze mogą być podawane zwierzętom tylko przez lekarzy weterynarii, a ich zastosowanie musi być odnotowane w książce leczenia zwierząt.

Zabrania się posiadania i przechowywania w gospodarstwie leczniczych produktów weterynaryjnych zawierających substancje o działaniu beta-agonistycznym oraz oestradiolu 17-beta lub jego pochodnych estropodobnych.

10.6.3 Bezpieczeństwo pasz

Wymóg dotyczący bezpieczeństwa żywności i pasz obowiązuje wszystkich rolników, którzy produkują i wprowadzają do obrotu pasze lub żywność, na każdym etapie produkcji, przetwarzania i dystrybucji.

W celu zidentyfikowania pochodzenia produktu oraz możliwości sprawdzenia, czy dana pasza lub produkt żywnościowy nie stanowią zagrożenia dla i zdrowia i życia ludzi i zwierząt niezbędne jest także prowadzenie dokumentacji.

Zapewnienie bezpieczeństwa zdrowotnego polega na zakazie stosowania lub wprowadzania do obrotu produktów przeznaczonych do żywienia zwierząt, które zawierają substancje niepożądane na poziomie wyższym, niż jest to dopuszczone, ponieważ ich zastosowanie stwarza zagrożenia dla bezpieczeństwa łańcucha żywnościowego. Dodatkowo należy przestrzegać zakazu stosowania substancji zabronionych.

Pasza niebezpieczna w żywieniu zwierząt to taka, która ma negatywne skutki dla zdrowia ludzi lub zwierząt albo powoduje, że spożywanie żywności uzyskanej ze zwierząt gospodarskich żywionych taką paszą jest niebezpieczne dla ludzi.

Rolnik, który produkuje i wprowadza do obrotu pasze powinien zapewnić zgodność tych pasz z właściwymi wymogami prawa żywnościowego na wszystkich etapach produkcji, przetwarzania i dystrybucji oraz kontrolować przestrzeganie tych wymogów.

Wymagania w zakresie higieny pasz na poziomie produkcji pierwotnej:

- » podmioty działające na rynku pasz i odpowiedzialne za pierwotną produkcję powinny zapewnić taki sposób kierowania tego typu działalnością i jej prowadzenia, który zapobiega powstawaniu zagrożeń mogących ograniczyć bezpieczeństwo pasz lub wyeliminuje albo zminimalizuje takie zagrożenie,
- » podmioty działające na rynku pasz powinny zapewnić w jak najszerszym zakresie, ochronę przed skażeniem lub zepsuciem produktów pierwotnych, za których produkcję, przetwarzanie, czyszczenie, pakowanie, przechowywanie i transport ponoszą odpowiedzialność,

- » podmioty działające na rynku pasz wywiązują się z ww. zobowiązań przestrzegając przepisów krajowych i wspólnotowych, odnoszących się do kontroli zagrożeń, w tym także środków kontroli niebezpiecznych zanieczyszczeń, takich jak zanieczyszczenia pochodzące z powietrza, gleby, wody, nawozów, produktów ochrony roślin, preparatów biobójczych, produktów weterynaryjnych, zanieczyszczenia związane z unieszkodliwianiem i składowaniem odpadów oraz środków związanych ze zdrowiem roślin, zwierząt i środowiskiem naturalnym, posiadających wpływ na bezpieczeństwo pasz, w tym także program monitorowania i kontroli zoonoz i czynników zoonotycznych.

Podmioty działające na rynku pasz zobowiązane są do podejmowania stosownych działań w zakresie:

- » utrzymywania w czystości, odpowiedniej dezynfekcji pomieszczeń, urządzeń, pojemników, skrzyń i pojazdów wykorzystywanych podczas produkcji, przetwarzania, sortowania, pakowania i transportowania pasz,
- » zapewnienia higienicznych warunków produkcji, transportu i przechowywania oraz czystości pasz,
- » stosowania czystej wody tam, gdzie jest to konieczne, w celu zapobiegania niebezpieczeństwu zanieczyszczenia,
- » zapobiegania, w stopniu w jakim jest to możliwe, niebezpieczeństwu zanieczyszczenia spowodowanego przez zwierzęta i szkodniki,
- » przechowywania oraz przewozu substancji niebezpiecznych oddzielnie i w taki sposób, aby zapobiec zanieczyszczeniu,

- » zapewnienia, by materiały opakowaniowe nie stanowiły źródła zanieczyszczenia pasz,
- » uwzględnienia wyników wszystkich stosowanych analiz próbek produktów pierwotnych lub innych próbek istotnych dla bezpieczeństwa pasz.

Każde prowadzenie działalności w zakresie produkcji pasz (przetwarzanie, przechowywanie, transport oraz dystrybucja) wymaga zgłoszenia do powiatowego lekarza weterynarii.

Pasze należy przechowywać w pomieszczeniach zlokalizowanych z dala od substancji chemicznych, odpadów, substancji niebezpiecznych oraz innych produktów stwarzających zagrożenie, w sposób zabezpieczający przed:

- » zakażeniem drobnoustrojami, grzybami i skutkami ich oddziaływania,
- » przedostawaniem się do nich zwierząt i szkodników,
- » wilgocią i innymi czynnikami mogącymi pozbawić pasze wartości albo wytworzyć produkty szkodliwe dla zdrowia zwierząt, ludzi i środowiska.

Każdy rolnik działający na rynku pasz zobowiązany jest prowadzić dokumentację **dotyczącą:**

- » każdego przypadku zastosowania środków ochrony roślin oraz preparatów biobójczych,
- » stosowania nasion zmodyfikowanych genetycznie,
- » każdego przypadku pojawienia się szkodników lub chorób, które mogą mieć wpływ na bezpieczeństwo produktów paszowych,
- » wyników wszelkich analiz próbek produktów pierwotnych lub innych próbek pobranych dla celów diagnostycznych i posiadających istotne znaczenie dla bezpieczeństwa pasz,
- » źródła i ilości paszy w każdej partii przyjmowanej, a także przeznaczenia i ilości paszy w każdej partii wydawanej.

Producenci pasz muszą zapewnić możliwość kontrolowania pasz, dodatków paszowych i premiksów na każdym etapie produkcji, przetwarzania oraz dystrybucji poprzez możliwość identyfikacji każdego dostawcy, który dostarcza paszę oraz posiadanie dokumentacji potwierdzającej rodzaj i pochodzenie paszy.

Materiały i mieszanki paszowe wprowadzane do obrotu muszą być oznakowane w sposób czytelny i nieusuwalny, a oznakowanie powinno znajdować się na każdym opakowaniu lub dołączonej etykiecie i zawierać następujące informacje w języku polskim:

- » rodzaj paszy i nazwa,
- » wytwórca oraz jego numer identyfikacyjny (jeżeli został nadany),
- » masa netto (w przypadku płynów objętość lub masa netto),
- » okres trwałości i, jeżeli jest to wymagane, okres karencji,

- » przeznaczenie z uwzględnieniem zwierząt i grup wiekowych, dla których pasze są przeznaczone,
- » kategorie grupujące kilka materiałów paszowych charakteryzujących się tym samym źródłem pochodzenia, w przypadku mieszanek paszowych przeznaczonych dla zwierząt domowych,
- » zawartość składników pokarmowych,
- » data produkcji lub numer serii,
- » sposób stosowania – w tym zasady bezpiecznego użycia.

Dodatki paszowe, na których stosowanie potrzebne jest specjalne zezwolenie, to substancje, drobnoustroje lub preparaty inne niż materiał paszowy i premiksy¹², które są celowo dodawane do paszy.

Dodatki paszowe dzielą się na:

- » dodatki technologiczne – wszystkie substancje dodawane do paszy w celach technologicznych,
- » dodatki sensoryczne – substancje, których dodawanie do paszy polepsza lub zmienia jej właściwości organoleptyczne lub wizualne cechy żywności pochodzenia zwierzęcego,
- » dodatki dietetyczne,
- » dodatki zootechniczne – dodatki stosowane w celu korzystnego wpływu na cechy użytkowe zwierząt, ze względu na dobry stan zdrowia lub korzystny wpływ na środowisko,
- » kokcydiostatyki¹³ i histomonostatyki¹⁴.

Dodatki paszowe i premiksy mogą być wprowadzane do obrotu po uprzednim oznaczeniu ich stosowną etykietą, zawierającą:

- » specyficzną nazwę nadaną dodatkom paszowym na mocy zezwolenia, poprzedzoną nazwą grupy funkcjonalnej,
- » nazwisko/nazwę firmy i adres osoby/firmy odpowiedzialnej za informację umieszczane na opakowaniu,
- » masę netto (w przypadku płynów objętość lub masa netto),
- » numer identyfikacyjny, jeżeli został nadany przedsiębiorcy lub pośrednikowi,
- » sposób użycia, zalecenia bezpieczeństwa dotyczące stosowania, a w stosownym przypadku szczególne wymagania wymienione w zezwoleniu włącznie z gatunkami i kategoriami zwierząt, dla których przeznaczony jest dodatek lub premiks,
- » numer identyfikacyjny,
- » numer referencyjny partii i datę wytworzenia.

¹² Dodatki witaminowo mineralne uzupełnione innymi czynnikami biologicznie związkami.

¹³ Związki chemioterapeutyczne, stosowane najczęściej u drobiu, w celu profilaktyki lub leczenia choroby zwanej kokcydiozą.

¹⁴ Substancje powodujące zniszczenie lub zahamowanie rozwoju pierwotniaków.

Wymagania dotyczące utrzymywania zwierząt przeznaczonych do produkcji żywności:

- » w przypadku utrzymywania zwierząt na pastwiskach lub polach uprawnych, wypas prowadzony jest w sposób ograniczający do minimum fizyczne, biologiczne lub chemiczne zagrożenie związane z zanieczyszczeniem żywności pochodzenia zwierzęcego,
- » w razie potrzeby należy przestrzegać odpowiednich okresów zanim pozwoli się na wypas inwentarza na pastwisku, spasania płodów rolnych lub ich pozostałości, a także przerw pomiędzy kolejnymi cyklami wypasu w celu ograniczenia do minimum biologicznych zanieczyszczeń krzyżowych pochodzących z nawozu, tam gdzie tego typu problemy istnieją oraz zapewnienia przestrzegania odpowiednich okresów przerw w stosowaniu rolniczych preparatów chemicznych,
- » obiekty, w których przebywają zwierzęta przeznaczone do produkcji żywności, miejsca, w których przechowuje się pasze oraz urządzenia służące do zadawania paszy muszą być regularnie i kompleksowo czyszczone i dezynfekowane, ponadto budynki inwentarskie muszą być zabezpieczone przed szkodnikami,
- » środki chemiczne wykorzystywane do czyszczenia i odkażania muszą być stosowane zgodnie z instrukcjami i należy je przechowywać z dala od paszy i miejsca jej zadawania,
- » nawóz, odpady oraz inne źródła potencjalnych zanieczyszczeń należy usuwać regularnie, pasze i materiał przeznaczony na ściótkę, należy zmieniać na tyle często, aby nie dopuścić do rozwoju pleśni,
- » pasze należy przechowywać z dala od substancji chemicznych oraz innych produktów nie nadających się do spożycia przez zwierzęta, miejsca do przechowywania pasz muszą być czyste i suche oraz, w razie konieczności, zabezpieczone przed szkodnikami,
- » pasze lecznicze muszą być przechowywane w sposób zabezpieczający przed podaniem ich zwierzętom, dla których nie są przeznaczone;
- » dystrybucja pasz powinna odbywać się w taki sposób, aby zapewnić właściwe zadawanie pasz zwierzętom, dla których są one przeznaczone oraz wyeliminować ryzyko zanieczyszczenia,
- » pojazdy wykorzystywane do przewozu pasz muszą być regularnie czyszczone oraz zabezpieczone przed zanieczyszczeniem substancjami i ciałami obcymi, uszkodzeniem mechanicznym, działaniem wysokiej i niskiej temperatury, światła, wilgotności oraz innymi zjawiskami atmosferycznymi,
- » woda przeznaczona do pojenia zwierząt musi posiadać odpowiednią jakość, dostosowaną do wymagań zwierząt,
- » urządzenia do pojenia muszą być skonstruowane i zainstalowane tak, aby były w miarę możliwości regularnie czyszczone i konserwowane,

- » personel odpowiadający za żywienie i opiekę nad zwierzętami musi posiadać odpowiednią wiedzę, umiejętności i kompetencje.

10.6.4 Bezpieczeństwo żywności

- » Żywność zakwalifikowana do obrotu to żywność, która kwalifikuje się do spożywania przez ludzi, ponieważ nie jest uznana za niebezpieczną.
- » Żywność niebezpieczna jest szkodliwa dla zdrowia ze względu na zanieczyszczenie substancjami obcymi, gnicie, zepsucie lub rozkład. W przypadku produktów pochodzących z produkcji podstawowej szkodliwość może być też spowodowana przez pozostałości środków ochrony roślin, metali ciężkich, nawozów oraz zanieczyszczenia mikrobiologiczne.
- » Osoba produkująca żywność musi współdziałać w zapewnieniu bezpieczeństwa żywności poprzez przekazywanie stosownych informacji koniecznych do monitorowania żywności, uczestniczenie w działaniach podejmowanych przez producentów, przetwórców, wytwórców oraz służby kontrolne.
- » Rolnik działający na rynku spożywczym jest odpowiedzialny za handel detaliczny lub działalność związaną z dystrybucją (nie dotyczy pakowania i etykietowania) i w przypadku stwierdzenia niezgodności produktów z wymogami bezpieczeństwa żywności musi taką żywność wycofać z rynku.

Działalność rolnika na poziomie produkcji podstawowej/pierwotnej to działalność na poziomie gospodarstwa lub innym, o podobnym charakterze, która obejmuje:

- » produkcję, uprawę i hodowlę takich roślin jak zboża, owoce, warzywa, zioła oraz transport wewnętrzny, magazynowanie i postępowania z produktami (bez znacznej ich zmiany) w gospodarstwie, a także dalszy transport do zakładu,
- » produkcję, utrzymywanie oraz chów lub hodowlę zwierząt przeznaczonych do produkcji żywności w gospodarstwie i każdą działalność z tym powiązaną, a także transport zwierząt przeznaczonych na żywność w celu umieszczania na rynku, do rzeźni lub transport zwierząt pomiędzy gospodarstwami,
- » produkcję, przetrzymywanie i hodowlę ślimaków w gospodarstwie oraz ich transport do zakładu przetwórczego lub na rynek,
- » dojenie i składowanie mleka w gospodarstwie,
- » produkcję i zbieranie jaj w pomieszczeniach producenta, z wyłączeniem pakowania jaj,

- » połowanie ryb, postępowanie z produktami rybołówstwa (bez zmiany ich charakteru) na pokładzie łodzi (z wyjątkiem statków mroźni i przetwórcy), transport do pierwszego zakładu na lądzie (także do hurtowni) – dotyczy również ryb pozyskiwanych z rzek i jezior,
- » produkcję, utrzymywanie, hodowlę i odławianie ryb w gospodarstwach zajmujących się akwakulturą oraz ich transport do zakładu,
- » produkcję, utrzymywanie, hodowlę i odławianie mięczaków dwuskorupowych i ich transport do zakładu wysyłki lub oczyszczania,
- » polowanie, zabijanie i patroszenie na miejscu dzikich zwierząt łownych oraz transport zwierząt łownych do zakładu zajmującego się tymi zwierzętami,
- » zbieranie grzybów, jagód, ślimaków itp. w ich naturalnym środowisku i ich transport do zakładu.

Za produkty podstawowe można uznać:

- » produkty pochodzenia roślinnego – zboża, owoce, warzywa, zioła, grzyby,
- » produkty pochodzenia zwierzęcego – jaja, mleko, miód, produkty rybołówstwa, żywe mięczaki dwuskorupowe,
- » zwierzęta łowne po odstrzale i wypatroszeniu na miejscu,
- » produkty zbierane w ich środowisku naturalnym, zarówno pochodzenia roślinnego jak i zwierzęcego.

Wymagania higieniczne dotyczące produkcji lub zbioru produktów roślinnych:

- » obiekty, urządzenia, sprzęt i środki transportu muszą być czyszczone i dezynfekowane w miarę potrzeb,
- » produkcja, transport i składowanie powinny odbywać się, w miarę potrzeb, w warunkach higienicznych,
- » należy zapobiegać zanieczyszczeniu wody pitnej lub innej czystej wody, używanej do produkcji,
- » personel przetwarzający środki spożywcze powinien być zdrowy oraz przejść szkolenie na temat ryzyka zdrowotnego,
- » należy zapobiegać na wszelkie możliwe sposoby zanieczyszczeniu produktów roślinnych przez zwierzęta i szkodniki,
- » należy zapobiegać zanieczyszczeniu produktów roślinnych poprzez odpowiednie składowanie i przetwarzanie odpadów i substancji niebezpiecznych,
- » należy uwzględniać wyniki analiz przeprowadzanych na próbkach pobranych z roślin,
- » należy prawidłowo stosować środki ochrony roślin oraz biocydy¹⁵.

Ponadto rolnik produkujący lub zbierający produkty roślinne zobowiązany jest do prowadzenia dokumentacji na temat:

- » używania środków ochrony roślin i biocydów,
- » występowania szkodników lub chorób roślin, które mogą mieć istotny wpływ na bezpieczeństwo produktów pochodzenia roślinnego,
- » wyników wszelkich analiz przeprowadzanych na próbkach.

---

¹⁵ Związki syntetyczne lub pochodzenia naturalnego, służące do zwalczania organizmów szkodliwych.

Wymagania higieniczne hodowli lub chowu zwierząt, zbioru lub polowań na zwierzęta lub produkcji produktów pochodzenia zwierzęcego:

- » czyszczenie i dezynfekowanie obiektów używanych do składowania i przetwarzania pasz oraz innych obiektów, a także urządzeń, sprzętu i środków transportu,
- » utrzymywanie w czystości, na tyle, na ile jest to możliwe, zwierząt produkcyjnych i przeznaczonych do uboju,
- » zapobieganie zanieczyszczeniu wody pitnej lub innej czystej wody, używanej do produkcji,
- » personel przetwarzający środki spożywcze powinien być zdrowy oraz przejść szkolenie na temat ryzyka zdrowotnego,
- » zapobieganie na wszelkie możliwe sposoby zanieczyszczeniu produktów przez zwierzęta i szkodniki,
- » zapobieganie zanieczyszczeniu produktów zwierzęcych poprzez odpowiednie składowanie i przetwarzanie odpadów i substancji niebezpiecznych,
- » uwzględnianie wyników analiz przeprowadzanych na próbkach pobranych z roślin,
- » zapobieganie zapoczątkowaniu i rozszerzaniu się chorób zakaźnych mogących przenosić się na ludzi za pośrednictwem żywności poprzez podejmowanie środków ostrożności przy przyjmowaniu nowych zwierząt i zgłaszanie wszelkich podejrzeń wystąpienia ewentualnych epidemii lekarzowi weterynarii,
- » stosowanie dodatków paszowych i weterynaryjnych produktów leczniczych zgodnie z ich przeznaczeniem.

Dodatkowe wymagania dotyczące gospodarstw zajmujących się hodowlą lub chowem zwierząt:

- » utrzymywanie w czystości i ewentualna dezynfekcja urządzeń, pojemników, środków transportu, magazynów pomieszczeń inwentarskich oraz sprzętu służącego do obsługi zwierząt,
- » utrzymywanie w czystości i należytej jakości wody przeznaczonej dla zwierząt oraz do celów związanych z produkcją środków spożywczych,
- » spełnianie wymagań weterynaryjnych w zakresie ochrony zdrowia zwierząt oraz zwalczania chorób zakaźnych,
- » posiadanie mat dezynfekcyjnych w ilości zapewniającej zabezpieczenie wszystkich wejść i wjazdów do gospodarstwa w sytuacji, gdy występuje zagrożenie szerzenia się chorób zakaźnych wśród zwierząt w przypadku gospodarstw, które wprowadzają na rynek zwierzęta lub żywność pochodzenia zwierzęcego,

- » zapewnienie możliwości izolacji zwierząt chorych i podejrzanych o chorobę,
- » prowadzenie ewidencji leczenia zwierząt oraz przechowywanie przez 3 lata dokumentacji weterynaryjnej dotyczącej przebiegu leczenia, przeprowadzonych zabiegów weterynaryjnych oraz padłych zwierząt;
- » prowadzenie rejestru zakupów i zużycia leków weterynaryjnych oraz mieszanek paszowych i premiksów,
- » personel odpowiedzialny za żywienie i opiekę nad zwierzętami powinien posiadać odpowiednie umiejętności, wiedzę oraz kompetencje, a także przestrzegać zasad postępowania i poruszania się po terenie gospodarstwa.

Ponadto rolnik prowadzący chów lub hodowlę zwierząt oraz produkujący surowce pochodzenia zwierzęcego zobowiązany jest do prowadzenia dokumentacji zawierającej informacje na temat:

- » charakteru i pochodzenia paszy przeznaczonej dla zwierząt,
- » występowania chorób, które mogą zagrozić bezpieczeństwu produktów pochodzenia zwierzęcego,
- » wyników wszelkich analiz przeprowadzanych na próbkach pobranych od zwierząt lub innych próbkach pobranych do celów diagnostycznych,
- » sprawozdań na temat przeprowadzanych kontroli zwierząt lub produktów pochodzenia zwierzęcego.

Wymagania dotyczące zwierząt, od których pozyskuje się mleko surowe:

- » zwierzęta nie wykazują żadnych objawów chorób zakaźnych przenoszonych na człowieka przez mleko,
- » zwierzęta znajdują się w ogólnie dobrym stanie zdrowia, nie wykazują objawów choroby, która mogłaby skutkować zanieczyszczeniem mleka, a szczególnie nie cierpią na żadną infekcję dróg rodnych, objawiającą się wydzieliną, na zapalenie jelit z objawami biegunki i gorączką oraz na rozpoznawalny stan zapalny wymion,
- » zwierzęta nie posiadają na wymionach żadnych ran, które mogłyby niekorzystnie wpłynąć na jakość mleka,
- » zwierzęta nie otrzymywały żadnych nie zatwierdzonych substancji czy produktów leczniczych oraz nie były poddawane nielegalnemu leczeniu,
- » w przypadku, gdy zwierzęta były leczone, zachowany jest odpowiedni okres karencji zalecany dla danych produktów leczniczych,
- » zwierzęta pochodzą ze stad urzędowo wolnych od brucelozy,
- » zwierzęta pochodzą ze stad urzędowo wolnych od gruźlicy (bydło), a w przypadku innych gatunków zwierząt – ze stad poddawanych regularnym badaniom w ramach planu zwalczania tej choroby,
- » zwierzęta zdrowe muszą być odizolowane od chorych lub podejrzanych o jedną z wyżej wymienionych chorób.

Wymagania dotyczące pomieszczeń i wyposażenia w przypadku produkcji mleka surowego:

- » w pomieszczeniach, w których dokonuje się udoju, ściany i podłogi powinny być łatwe do czyszczenia, a ich konstrukcja powinna ułatwiać spływ cieczy i usuwanie zanieczyszczeń,
- » konstrukcja i umiejscowienie urządzeń udojowych, a także pomieszczenia, w których składowane jest mleko, muszą eliminować ryzyko zanieczyszczenia mleka,
- » w pobliżu miejsca udoju muszą się znajdować urządzenia do mycia rąk dla osób dokonujących udoju oraz pracujących przy surowym mleku,
- » pomieszczenia, w których dokonuje się udoju, powinny posiadać naturalne oświetlenie, a jeżeli jest to niemożliwe, oświetlenie sztuczne, tak aby można było dokonać oględzin mleka z zakresie nieprawidłowości organoleptycznych i fizyko-chemicznych,
- » pomieszczenia przeznaczone do składowania mleka muszą być zabezpieczone przed szkodnikami, oddzielone od pomieszczeń, w których

zwierzęta przebywają oraz muszą być wyposażone w urządzenia do schładzania mleka, zapewniając temperaturę nie wyższą niż 8⁰ C w przypadku codziennego odbioru mleka i nie wyższą niż 6⁰ C w przypadku gdy mleko nie jest odbierane codziennie,

- » powierzchnie urządzeń, z którymi styka się mleko muszą być łatwe do czyszczenia, a w razie konieczności również do zdezynfekowania oraz muszą być utrzymywane w dobrym stanie,
- » pomieszczenia do udoju i przechowywania mleka powinny być zaopatrzone w wodę przeznaczoną do spożycia przez ludzi, w ilości dostosowanej do wielkości produkcji.

Wymagania dotyczące higieny udoju i składowania mleka:

- » udoj powinien być dokonywany w sposób higieniczny, wykluczający możliwość jego zanieczyszczenia,
- » należy zapewnić odpowiednią czystość strzyków, wymion i wszystkich przylegających do nich części,
- » mleko od każdego zwierzęcia, przed dokonaniem właściwego udoju powinno zostać poddane oględzinom pod kątem nieprawidłowości organoleptycznych i fizyko-chemicznych, a w przypadku nieprawidłowości – nie można przeznaczyć takiego mleka do spożycia przez ludzi,
- » mleko niezwłocznie po udoju należy przenieść w czyste miejsce, zaprojektowane i wyposażone w sposób uniemożliwiający jego zanieczyszczenie, natychmiast je schłodzić, za wyjątkiem sytuacji gdy mleko jest przetwarzane w ciągu dwóch godzin od udoju lub konieczne jest zastosowanie wyższej temperatury z przyczyn technologicznych,
- » mleko musi spełniać kryterium dla liczby drobnoustrojów i komórek somatycznych, nie może zawierać pozostałości antybiotyków w ilości przekraczającej limity,
- » osoby pracujące przy mleku muszą zachować wysoki stopień higieny osobistej i być ubrane w odpowiednią i czystą odzież.

Czynności wykonywane podczas doju:

- » sprawdzenie, czy zwierzę powinno być poddawane udojowi, czy jest zdrowe oraz czy nie jest w okresie siarowym, a także sprawdzenie, czy przestrzegany jest okres karencji,
- » sprawdzenie jakości mleka na przedzdajaczu i ewentualna eliminacja z doju,
- » umycie wymienia i strzyków,
- » osuszenie i wytarcie wymienia i strzyków,
- » wykonanie masażu przedudojowego,
- » wykonanie doju właściwego czystym i sprawnym sprzętem lub ręcznie,

- » dodanie i wykonanie, w razie potrzeby, masażu końcowego,
- » wykonanie kąpeli i dezynfekcji strzyków.

Rolnik produkujący mleko surowe zobowiązany jest do prowadzenia dokumentacji składającej się z:

- » decyzji powiatowego lekarza weterynarii o uznaniu stada za wolne lub urzędowo wolne od brucelozy i urzędowo wolne od gruźlicy bydła,
- » księgi rejestracji oraz paszportów bydła,
- » książki leczenia zwierząt,
- » rejestru zakupów i zużycia leków weterynaryjnych,
- » aktualnych zaświadczeń o jakości wody,
- » aktualnych badań lekarskich osób wykonujących dój oraz pracujących przy mleku,
- » atestu technicznego urządzeń udojowych, myjących i chłodniczych.

Wymagania higieniczne przy produkcji jaj:

- » jaja do czasu sprzedaży muszą być przechowywane w miejscu suchym i czystym,
- » do czasu sprzedaży muszą być zabezpieczone przed obcym zapachem, wstrząsami i bezpośrednim działaniem promieni słonecznych,
- » podczas przechowywania i transportu jaja muszą mieć zapewnioną stałą temperaturę,
- » jaja muszą być sprzedawane jak najszybciej od dnia ich zniesienia, tak aby konsument ostatecznie otrzymał je nie później niż w ciągu 21 dni.

10.6.5 Zapobieganie, kontrola i zwalczanie niektórych pasażowalnych encefalopatii

Pasażowalna gąbczasta encefalopatia bydła, zwana w skrócie BSE (*Bovine Spongiform Encephalopathy*), a potocznie chorobą szalonych krów, jest zakaźną chorobą układu nerwowego bydła, wywoływaną przez białkowe czynniki zakaźne, tzw. priony i zawsze kończy się śmiercią zwierzęcia.

Choroba rozwija się przez ok. 4-5 lat zanim wystąpią pierwsze objawy (m.in. utrata wagi, brak koordynacji, bezwiedne ruchy ciała, słabość kończyn, zaburzenia wzroku i nerwowość), przy czym objawy choroby nie występują od razu po zakażeniu.

Prawdopodobną przyczyną wystąpienia BSE jest żywienie bydła paszą zawierającą mączkę mięsno-kostną, wyprodukowaną z martwych zwierząt zakażonych tą chorobą. Dlatego też zarówno w Polsce, jak i w całej Unii Europejskiej obowiązuje absolutny zakaz żywienia zwierząt paszami zawierającymi mączkę mięsno-kostną.

W przypadku karmienia zwierząt gospodarskich (z wyłączeniem mięsożer-nych zwierząt futerkowych) zabrania się karmienia zwierząt:

- » przetworzonym białkiem pochodzenia zwierzęcego,
- » żelatyną pochodzącą od przeżuwaczy,
- » produktami z krwi (z uwzględnieniem odstępstw),
- » hydrolizatami białkowymi (z wyjątkiem hydrolizatów o wielkości do 10 000 Daltonów),
- » fosforanem dwu i trójwapniowym pochodzenia zwierzęcego (np. mączką kostną),
- » paszami zawierającymi białka wymienione powyżej,
- » białkami zwierzęcymi oraz paszami zawierającymi białko zwierzęce.

Zakaz paszowy nie ma zastosowania w następujących przypadkach:

- » karmienie zwierząt białkami oraz paszami uzyskanymi z białek pochodzącymi z mleka i produktów na bazie mleka i siary, jaj i produktów jajecznych, żelatyny nie pochodzącej od przeżuwaczy oraz hydrolizatów białkowych pochodzących od zwierząt innych niż przeżuwacze i otrzymanywanych ze skór i skórek przeżuwaczy,
- » karmienie zwierząt innych niż przeżuwacze białkami i produktami uzyskanymi z białek, do których zalicza się:
  - » mączki rybne, które:
    - są produkowane w zakładach przetwórczych, które są przeznaczone wyłącznie do produkcji produktów pochodzenia rybnego,
    - są poddawane analizie mikroskopowej przed wprowadzeniem do swobodnego obrotu na obszarze Unii,

- są produkowane w zakładach, które nie produkują pasz dla przeżuwaczy i które są zatwierdzone przez powiatowego lekarza weterynarii,
- » fosforan dwu i trójwapniowy, pod warunkiem, że pasze zawierające fosforan dwuwapniowy lub trójwapniowy są produkowane w zakładach, które nie produkują pasz dla przeżuwaczy i są zatwierdzone przez powiatowego lekarza weterynarii,
- » produkty z krwi pochodzące od zwierząt innych niż przeżuwacze, pod warunkiem, że krew pochodzi z ubojni zatwierdzonej przez UE, w której nie ubija się przeżuwaczy i która jest zarejestrowana jako nie przeznaczona do uboju przeżuwaczy, jest transportowana bezpośrednio do zakładu przetwórczego w pojazdach przeznaczonych wyłącznie do transportu krwi zwierząt innych niż przeżuwacze (jeżeli pojazd jest wykorzystywany do transportu krwi przeżuwaczy, wówczas musi być odpowiednio wyczyszczony, a następnie skontrolowany przez powiatowego lekarza weterynarii),
- » karmienie ryb mączkami z krwi pochodzącymi ze zwierząt innych niż przeżuwacze, pod warunkiem, że krew pochodzi z ubojni zatwierdzonej przez UE, w której nie ubija się przeżuwaczy i która jest zarejestrowana jako nie przeznaczona do uboju przeżuwaczy, jest transportowana bezpośrednio do zakładu przetwórczego w pojazdach przeznaczonych wyłącznie do transportu krwi zwierząt innych niż przeżuwacze (jeżeli pojazd jest wykorzystywany do transportu krwi przeżuwaczy, wówczas musi być odpowiednio wyczyszczony, a następnie skontrolowany przez powiatowego lekarza weterynarii),
- » karmienie zwierząt roślinami bulwiastymi i korzeniowymi oraz paszami zawierającymi te produkty nawet gdy wykryto w nich obecność drzazg kostnych.

W przypadku podejrzenia choroby BSE, tj. spadku wydajności mlecznej, utraty masy ciała i wyniszczenia organizmu zwierzęcia oraz stwierdzenia zaburzeń neurologicznych i/lub behawioralnych w postaci zmian uczucia, lękliwości, nadpobudliwości lub agresywności zwierzęcia, nienaturalnej postawy, nisko opuszczonej głowy, napierania na przeszkody, zalegania, nadmiernej wrażliwości na bodźce słuchowe, dotyk, drżenia mięśni i zgrzytania zębami należy natychmiast złożyć zawiadomienie o podejrzeniu wystąpienia choroby do powiatowego lekarza weterynarii lub lekarza weterynarii leczącego dane zwierzę lub właściwego miejscowo organu samorządu terytorialnego (wójt, burmistrz, prezydent miasta).

Zanim powiatowy lekarz weterynarii przybędzie do gospodarstwa, w którym zaszło podejrzenie choroby BSE należy:

- » odizolować i strzec zwierzęta podejrzane o chorobę,
- » odizolować i strzec pozostałe zwierzęta,
- » nie usuwać z gospodarstwa pasz, którymi zwierzęta były karmione,
- » nie usuwać z gospodarstwa materiału biologicznego w postaci nasienia, komórek jajowych i zarodków pozyskanych od bydła.

Powiatowy lekarz weterynarii poddaje gospodarstwo, w którym zaszło podejrzenie choroby BSE, urzędowemu nadzorowi do czasu stwierdzenia lub wykluczenia choroby oraz wydaje decyzje administracyjne, w których znajdują się szczegółowe obowiązki posiadacza zwierząt. W przypadku stwierdzenia choroby BSE zwierzęta zostają poddane ubojowi i zniszczeniu zgodnie z procedurami weterynaryjnymi. Zniszczeniu ulegają także wszystkie części ciała oraz produkty pochodzące od zwierząt, u których stwierdzono chorobę.

Właściciel zwierząt otrzymuje z tego tytułu rekompensatę w wysokości ich wartości rynkowej.

10.6.6 Zgłaszanie niektórych chorób zakaźnych zwierząt

Posiadacz zwierząt, który zauważy u zwierząt objawy w postaci zwiększonej ilości poronień u bydła, owiec, kóz i świń; zwiększoną ilość nagłych padnięć; objawy neurologiczne oraz zmiany na skórze i błonach śluzowych u większej ilości zwierząt kopytnych – ma obowiązek natychmiast zgłosić podejrzenie choroby do powiatowego lekarza weterynarii, lekarza weterynarii leczącego dane zwierzęta lub właściwego miejscowo organu samorządu terytorialnego (wójt, burmistrz, prezydent miasta).

Po dokonaniu zgłoszenia właściciel zwierząt podejrzanych o chorobę powinien przestrzegać następujących procedur:

- » pozostawienie zwierząt w miejscu, w którym przebywały do momentu podejrzenia o chorobę i nie wprowadzanie tam innych zwierząt,
- » uniemożliwienie osobom postronnym dostępu do miejsc, w których przebywają zwierzęta podejrzane o chorobę lub padłe,
- » pozostawienie (do czasu przybycia lekarza weterynarii) w gospodarstwie produktów pochodzenia zwierzęcego, padłych zwierząt, pasz, wody, ściółki, nawozów i wszelkich innych rzeczy, z którymi zwierzęta miały styczność,
- » udostępnienie lekarzowi weterynarii zwierząt i zwłok do badań i zabiegów oraz, w razie potrzeby, udzielenie pomocy przy wykonywaniu badań i zabiegów,
- » udzielenie lekarzowi weterynarii oraz osobom działającym w jego imieniu wszelkich informacji mogących mieć znaczenie dla wykrycia choroby i źródła zakażenia.

Obowiązkiem rolnika w ramach zasady cross compliance jest zgłaszanie następujących chorób zakaźnych:

- » pryszczycyca,
- » choroba pęcherzykowa świń,
- » choroba niebieskiego języka,
- » księgosusz,
- » pomór małych przeżuwaczy,
- » krwotoczna choroba zwierzyny płowej,
- » ospa owiec, ospa kóz,
- » pęcherzykowe zapalenie jamy ustnej,
- » choroba guzowata skóry bydła,
- » gorączka doliny Rift,
- » afrykański pomór świń.

Powiatowy lekarz weterynarii poddaje gospodarstwo, w którym zaszło podejrzenie choroby, urzędowemu nadzorowi do czasu stwierdzenia lub wykluczenia choroby.

10.7 Dobrostan zwierząt

Przez dobrostan należy rozumieć stan zdrowia zwierząt wynikający z dbałości o ich potrzeby fizyczne, biologiczne oraz psychiczne.

Na dobrostan składa się tzw. „pięć wolności” określających, iż zwierzęta powinny być:

- » wolne od głodu i pragnienia poprzez zapewnienie im, z uwzględnieniem zapotrzebowania w zakresie wzrostu, zdrowotności i żywotności, świeżej wody i paszy,
- » wolne od dyskomfortu poprzez zapewnienie możliwości schronienia, wygodnej powierzchni do wypoczynku oraz optymalnych warunków środowiskowych,
- » wolne od bólu, urazów i chorób poprzez zapewnienie prewencji, profilaktyki, diagnostyki i odpowiedniego leczenia,
- » wolne od strachu i stresu poprzez eliminację czynników stresogennych,
- » zdolne do wyrażania normalnego zachowania poprzez zapewnienie odpowiedniej przestrzeni życiowej oraz składu socjalnego w grupie.

Rolnicy posiadający zwierzęta muszą pamiętać, iż podczas chowu i hodowli zabronione jest stosowanie przemocy, podejmowanie działań powodujących cierpienie zwierząt oraz utrzymywanie zwierząt, których genotyp lub fenotyp nie jest przystosowany do warunków gospodarstwa. Każdy posiadacz zwierzęcia gospodarskiego zobowiązany jest do przechowywania przez okres 3 lat dokumentacji związanej z leczeniem, padnięciami oraz identyfikacją i rejestracją.

Personel obsługujący zwierzęta powinien posiadać odpowiednią wiedzę w zakresie żywienia, pielęgnacji, prawidłowego obchodzenia się ze zwierzętami oraz kwalifikacje - najlepiej wynikające z praktycznego doświadczenia nabytego podczas pracy w gospodarstwie posiadającym zwierzęta.

Obowiązki wynikające z higieny urządzeń i pomieszczeń:

- » materiał, z którego zbudowane są budynki inwentarskie oraz sprzęt służący do pojenia oraz zadawania paszy, a także wszelkie inne urządzenia znajdujące się w budynkach muszą być wykonane z materiałów nieszkodliwych dla zdrowia zwierząt oraz skonstruowane tak, aby minimalizowały w jak największym stopniu możliwość zanieczyszczenia,
- » sprzęt służący do pojenia oraz zadawania paszy, a także wszelkie inne urządzenia znajdujące się w budynkach inwentarskich muszą być utrzymywane w należytym stanie technicznym, sanitarnym, higienicznym oraz zapobiegać ewentualnym zanieczyszczeniom stanowiącym zagrożenie dla zdrowia zwierząt i ludzi,
- » urządzenia do pojenia i zadawania paszy nie mogą być zanieczyszczone kałem, moczem lub resztkami pożywienia,
- » urządzenia do pojenia i zadawania paszy muszą być zainstalowane tak, aby umożliwiać zwierzętom pobieranie wody i paszy w naturalnej pozycji,
- » w przypadku awarii urządzeń do pojenia i zadawania paszy powinno się jak najszybciej dokonać ich naprawy, a na czas gdy urządzenia

są wyłączone z użytku, zapewnić inny sposób zadawania paszy lub pojenia,

- » w celu uniknięcia zanieczyszczenia żłobu przy utrzymywaniu zwierząt na ściółce należy zadbać o możliwość podnoszenia żłobu wraz ze wzrastającym poziomem obornika,
- » podłoga, na której przebywają zwierzęta powinna być gładka, zabezpieczona przed poślizgiem, stabilna, twarda, równa, sucha, czysta i wygodna,
- » jeżeli jest to możliwe, należy zapewnić zwierzętom ściółkę, szczególnie w miejscach, w których odpoczywają,
- » pomieszczenia oraz sprzęt i urządzenia, z którymi zwierzęta mają styczność muszą być czyszczone i dezynfekowane w miarę potrzeb,
- » budynki i pomieszczenia są zbudowane tak, aby nie było w nich żadnych wystających i ostrych elementów, powodujących skaleczenia zwierząt.

Obowiązki wynikające z karmienia i pojenia zwierząt:

- » zwierzęta nowonarodzone powinny mieć zapewniony jak najszybszy dostęp do siary,
- » karmienie zwierząt powinno się odbywać co najmniej raz dziennie, z uwzględnieniem masy ciała, wieku, sposobu użytkowania oraz potrzeb psychologicznych (świnie),
- » zwierzęta utrzymywane grupowo powinny być karmione do woli lub za pomocą automatycznych systemów karmienia, a jeżeli jest to niemożliwe należy wszystkim zwierzętom zapewnić jednoczesny dostęp do paszy treściwej i objętościowej,
- » wszystkim zwierzętom powyżej 2 tygodni życia należy zapewnić dostęp do wody w takiej ilości, która zaspokoi ich potrzeby, szczególnie w dni upalne.

Obowiązki wynikające z higieny otoczenia:

- » zwierzętom przebywającym w budynkach gospodarskich należy zapewnić odpowiednie oświetlenie naturalne w stosunku 1 m² powierzchni oszklonej na 18-20 m² podłogi lub oświetlenie sztuczne w stosunku 2-4 Wat na 1 m² podłogi w przypadku światła jarzeniowego lub 8-12 Wat na 1 m² podłogi w przypadku światła żarowego,
- » w budynkach inwentarskich należy unikać nagłego hałasu, natomiast hałas ciągły nie powinien przekraczać 85 dB,
- » w pomieszczeniach przeznaczonych dla zwierząt należy zapewnić odpowiednią wentylację, tak aby maksymalne stężenie nie przekraczało:
  - » 3000 ppm dla dwutlenku węgla,
  - » 5 ppm dla siarkowodoru,
  - » 20 ppm dla amoniaku;

- » w pomieszczeniach, w których stosuje się wentylację mechaniczną należy zainstalować system alarmowy informujący o ewentualnej awarii oraz dodatkowo zapewnić system wentylacji awaryjnej,
- » w pomieszczeniach, w których przebywają zwierzęta należy zadbać o odpowiednią wilgotność (optymalna wilgotność powietrza wynosi 60-80%), natomiast zawartość cząsteczek kurzu nie powinna przekraczać 400 mikronów.

Obowiązki wynikające z prawidłowego postępowania ze zwierzętami:

- » zwierzęta ranne, chore lub osłabione powinny być jak najszybciej objęte opieką, w razie konieczności należy zwrócić się do lekarza weterynarii,
- » w przypadku świń zabieg przycinania kłów i ogona może być wykonany tylko w sytuacjach, gdy zauważono rany na sutkach maciory lub podgryzanie ogonów i uszu innych świń,
- » kastrację świń oraz obcinanie ogona wykonuje się do 7 dnia życia zwierząt, jeżeli zwierzę jest starsze, zabieg może wykonać tylko lekarz weterynarii po zastosowaniu znieczulenia,
- » wszystkie zwierzęta (trzymane uwięziowo i bezuwięziowo) muszą mieć zapewnioną swobodę ruchów, tzn. muszą mieć możliwość swobodnego dostępu do paszy, załatwiania potrzeb fizjologicznych oraz wstawania i kładzenia się,
- » w przypadku utrzymywania zwierząt w systemie otwartym należy zapewnić im możliwość schronienia przed niekorzystnymi warunkami atmosferycznymi oraz stały dostęp do wody,
- » w budynkach inwentarskich znajdują się specjalne pomieszczenia do izolowania zwierząt chorych lub słabych.

10.7.1 Minimalne normy ochrony cieląt

Za cielę uznaje się bydło do 6 miesiąca życia. Warunkiem prawidłowego odchowu tych zwierząt jest zapewnienie im właściwego stanu zdrowia, poprzez przestrzeganie następujących zasad:

- » grupowe utrzymywanie zwierząt powyżej 8 tygodnia - grupy powinny być zbliżone wagowo i wiekowo,
- » cielęta utrzymywane grupowo muszą mieć zapewnioną odpowiednią powierzchnię, która pozwala na swobodne poruszanie oraz położenie się,
- » indywidualne utrzymywanie zwierząt dopuszczane tylko w przypadku utrzymywania mniej niż 6 cieląt powyżej 8 tygodnia lub na polecenie lekarza weterynarii, z zapewnieniem kontaktu wzrokowego i fizycznego poprzez odpowiednią budowę kojca (ścianki przegradzające kojce powinny posiadać otwory, za wyjątkiem izolatek, w których ścianki mogą być pełne),

- » wymiary kopców dla cieląt utrzymywanych indywidualnie powinny mieć szerokość odpowiadającą co najmniej wysokości cielęcia oraz długość odpowiadającą co najmniej 110% długości ciała cielęcia mierzonej od czubka nosa do krawędzi ogonowej guza kulszowego,
- » zakaz wiązania cieląt za wyjątkiem wiązania cieląt utrzymywanych grupowo na okres nie dłuższy niż 1 godzina dziennie i tylko na czas pojenia mlekiem lub preparatami mlekozastępczymi,
- » zakaz zakładania cielętom kagańców,
- » pojenie nowonarodzonych cieląt siarą najpóźniej w ciągu 6 godzin po urodzeniu,
- » miejsca do leżenia dla cieląt do 2 tygodni życia muszą być zaopatrzone w ściółkę,
- » cielęta powyżej 2 tygodni życia muszą mieć zapewniony dostęp do wody lub innych płynów zaspokajających pragnienie,
- » cielęta odsadzone, utrzymywane w systemie otwartym, są dogłądane i karmione co najmniej 1 raz dziennie,
- » cielęta utrzymywane w pomieszczeniach inwentarskich są dogłądane i karmione co najmniej 2 razy dziennie,
- » dieta cieląt zabezpiecza ich potrzeby w zakresie ilości włókna i żelaza – ilość włókna w dawce pokarmowej powinna wzrastać z 50 g w wieku 8 tygodni do 250 g dziennie w wieku 20 tygodni,
- » cielęta mają zapewnione oświetlenie zgodnie z ich potrzebami, tj. w przypadku braku oświetlenia naturalnego, pomieszczenia powinny być oświetlane co najmniej w godzinach 9.00-17.00.

10.7.2 Minimalne normy ochrony świń

Minimalne normy dobrostanu świń uwzględniają poszczególne grupy technologiczne, tj. prosięta, warchlaki, knurki i loszki hodowlane, tuczniki, maciory i loszki po pokryciu.

Minimalne normy dotyczące postępowania z maciorami i loszkami prośnymi:

- » odrobaczenie, w razie konieczności, prośnych loch i loszek,
- » wyczyszczenie oraz, w razie konieczności dezynfekcja kojców i legowisk, w których zostaną umieszczone prośne lochy i loszki,
- » zapewnienie odpowiedniej ilości materiału do budowy gniazda przed spodziewanym proszeniem, o ile pozwala na to system odprowadzania gnojowicy,
- » zapewnienie odpowiedniej przestrzeni pozwalającej na proszenie w sposób naturalny lub przy pomocy człowieka.

Minimalne normy dotyczące odsadzania prosiąt:

- » prosięta powinny być zabezpieczone przed ewentualnym przygnieceniem przez maciorę poprzez odpowiednio skonstruowane kojce,
- » prosięta powinny przebywać z maciorą co najmniej przez 28 dni za wyjątkiem sytuacji, gdy zagrożone jest życie lub zdrowie maciory,
- » możliwe jest odsadzenie prosiąt po 21 dniu życia, o ile przeniesione zostaną do odpowiednio wyczyszczonego, zdezynfekowanego i wyspecjalizowanego pomieszczenia, oddzielonego od pomieszczenia, w którym przebywają maciory.

Minimalne normy dotyczące tworzenia grup:

- » przy tworzeniu grupy, która będzie przebywać w jednym kojcu należy kierować się zasadą, iż zwierzęta powinny być w zbliżonym wieku i o zbliżonej masie ciała (różnica w masie ciała nie powinna być wyższa niż 10%),
- » grupy najlepiej tworzyć ze zwierząt młodych, tydzień po odsadzeniu od maciory.

Minimalne normy dotyczące pobierania paszy:

- » świnie utrzymywane grupowo powinny mieć zapewnioną taką powierzchnię lub długość stanowisk do pobierania paszy, aby każde ze zwierząt mogło pobierać pasze jednocześnie,
- » świnie, a zwłaszcza lochy i loszki powinny otrzymywać wysokowłókniste i energetyczne pasze objętościowe, zapewniające im żucie i uczucie sytości.

Minimalne normy dotyczące zapobieganiu agresji:

- » w celu wyeliminowania ewentualnej agresji oraz zapobieżeniu podgryzania uszu i ogonów świniom należy zapewnić tzw. materiał manipulacyjny, absorbujący ich uwagę, w postaci np.: kiszunki z całych roślin kukurydzy, wiszących łańcuchów, nieuzbrojonych opon, worków napełnionych słomą lub sianem, drewna do obgryzania.

Minimalne normy dotyczące eliminowania z grupy zwierząt:

- » zwierzęta wyjątkowo agresywne oraz poranione, słabe lub chore należy czasowo usunąć z grupy i utrzymywać pojedynczo,

- » podawanie leków uspokajających wyjątkowo agresywnym świniom może odbywać się tylko po konsultacji z lekarzem weterynarii.

Minimalne normy postępowania ze świniami:

- » świń nie można kolczykować (drutować), za wyjątkiem świń utrzymywanych w systemie otwartym, natomiast utrzymywanie świń na uwięzi oraz ich pętanie jest absolutnie zabronione.

Dodatkowe minimalne wymogi ochrony świń:

- » prosięta mają zapewnioną ściółkę w miejscach do leżenia,
- » prosięta powyżej 2 tygodniu życia mają zapewniony dostęp do wody lub innych płynów, które zaspokajają pragnienie,
- » świnie mają zapewnione odpowiednie oświetlenie, tj. minimum 40 lx przez 8 godzin dziennie,
- » hałas w pomieszczeniach dla świń nie powinien przekraczać 85 dB.

Niezależnie od ilości macior w grupie należy każdemu zwierzęciu zapewnić 1,30 m² powierzchni litej, z czego otwory odpływowe nie mogą przekraczać 15%. W przypadku loszek powierzchnia lita musi wynosić 0,95 m², z czego otwory odpływowe stanowią mniej niż 15%.

Lochy można utrzymywać pojedynczo:

- » w gospodarstwach utrzymujących mniej niż 10 loch pomiędzy 4 tygodniem po pokryciu i 1 tygodniem przed spodziewanym wyproszeniem,
- » lochy z prosiętami,
- » lochy chore lub zranione.

Kojce dla knurów muszą być skonstruowane w sposób, który umożliwia im widzenie, słyszenie i wachanie innych świń oraz zapewnia możliwość obrócenia się i odpoczynku w suchym i czystym miejscu.

LITERATURA

1. Gwiazdowicz M. Środowisko przyrodnicze na obszarach wiejskich – zagrożenia i szanse. Infos. Zagadnienia społeczno-gospodarcze. Nr 21 (91) – 2 grudnia 2010. Biuro Analiz Sejmowych.
2. Polska wieś 2010. Raport o stanie wsi. Red. nauk. Wilkin J., Nurzyńska I. Fundacja na Rzecz Rozwoju Polskiego Rolnictwa. Warszawa 2010. Wydawnictwo Naukowe SCHOLAR.
3. Tryjanowski P., Kuźniak S., Kujawa K., Jerzak L. Ekologia ptaków krajobrazu rolniczego. Poznań 2009. Bogucki Wydawnictwo Naukowe.
4. Bański J. Historia rozwoju gospodarki rolnej na ziemiach polskich. [w:] Z. Górka i A. Zborowski (red.). Człowiek i Rolnictwo. Instytut Geografii i Gospodarki Przestrzennej UJ. Kraków 2009. Str. 33-45.
5. Walory przyrodnicze użytków rolnych i sposoby ich ochrony. Na przykładzie Zielonych Płuc Polski w latach 1997-1999. Programy rolnośrodowiskowe w Europie środkowo-wschodniej.
6. Kozłowska A. Cross compliance, czyli zasada wzajemnej zgodności. Praktyczny poradnik dla rolników. Federacja Zielonych GAJA. Szczecin 2010.
7. Kozłowska A. Program rolnośrodowiskowy 2007-2013. Federacja Zielonych GAJA. Szczecin 2011.

Strony internetowe:

1. Ministerstwo Rolnictwa i Rozwoju Wsi – www.minrol.gov.pl
2. Agencja Restrukturyzacji i Modernizacji Rolnictwa – www.arimr.gov.pl

